

Dr. Neşe KEMİKSİZ

FİLİSTİN SORUNU

Filistin sorunu en yalın şekliyle, topraklarından koparılan bir halkın yeniden topraklarına dönme ve bağımsız devletini kurma mücadelesi olarak tanımlanabilir. Yüz yıla yakın bir süredir devam eden bu sorunun kökeninde, İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'da stratejik çıkarları açısından önem taşıyan bir bölgeyi kontrolü altına alma amacı yatmaktadır.

Özet

Filistin sorunu, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap coğrafyasındaki topraklarının paylaşımı mücadelesiyle gündeme gelen, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, savaştan güçler arasında stratejik hesaplara konu olan, nihayetinde 1948'de İngiltere'yi Ortadoğu'dan çıkartmayı hedefleyen ABD ve Sovyetler Birliği'nin desteklediği İsrail devletinin kurulmasıyla günümüze kadar devam eden bir dizi trajik gelişmeyi içermektedir. İsrail devletinin kurulması, Araplar için tam bir şoktur, ama Yahudiler bakımından her şey açıktır: Yaşadıkları ülkelerde, özellikle Doğu Avrupa, Rusya ve Almanya'da zulme, baskıya, soykırıma maruz kalan Yahudiler yurt arayışı içindedir, Balfour Deklarasyonu Filistin'de bir Yahudi yurdu umudu doğurmuştur, "vaat edilmiş toprakları" Osmanlı idaresinden İngiliz manda idaresine geçmiş, üzerinde henüz bir devlet kurulmamıştır. Birleşmiş Milletler (BM)'in Taksim Planı kendilerine bir devlet kurma hakkı tanımaktadır. O halde bu devleti kurmak ve Yahudi göçünü teşvik ederek Araplara karşı azınlık durumundan kurtulmak, hatta Arapları bu topraklardan çıkararak homojen bir tek uluslu devlet yaratmak için uygun koşullar doğmuştur. Araplar ise nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları bu topraklarda İngiliz manda yönetiminin sona ermesiyle bağımsız bir devlet kurulmasını beklemekte, yıllardır karşı çıktıkları, ama önleyemedikleri göçlerle Filistin'e gelen Yahudilerin bu devlet içinde bir azınlık unsuru olarak yaşamasını öngörmektedirler. Bu nedenle Taksim Planı'nın büyük bir haksızlık olduğunu düşünmüş ve reddetmişlerdir. Bundan sonrası savaşlar, işgaller, direnişler, insani dramlar ve bitmeyen barış müzakereleriyle şekillenen bir süreçtir. Bu çalışmada Filistin sorununa yol açan faktörler tarihsel gelişimi içinde ele alınmakta ve mevcut görünümü irdelenerek, İsrail'in işgal ve ilhak politikasının yol açtığı sonuçlar üzerinde durulmaktadır.

Giriş

Filistin sorunu en yalın şekliyle, topraklarından koparılan bir halkın yeniden topraklarına dönme ve bağımsız devletini kurma mücadelesi olarak tanımlanabilir. Yüz yıla yakın bir süredir devam eden bu sorunun kökeninde, İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'da stratejik çıkarları açısından önem taşıyan bir bölgeyi kontrolü altına alma amacı yatmaktadır. Balfour Deklarasyonu'yla gerekli zeminin hazırlanarak Filistin'de İngiliz manda idaresinin kurulması, bu amacın gerçekleşmesini sağlamıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki çalkantılı dönemde manda topraklarında çoğunluğu oluşturan Araplarla İngilizlerin kurulmasına izin verdikleri "Yahudi Yurdu"na göç eden Yahudiler arasında çıkan çatışmalar ve manda idaresine karşı başlayan ayaklanmalar durumu İngiltere bakımından giderek güçleştirmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda İngiltere ile Fransa'nın yerini ABD ve Sovyetler Birliği'nin alması, Ortadoğu'da yeni güç dengelerine uygun bir düzen oluşturulması gereğini ortaya çıkarmıştır. İngiltere'nin bu şartlar altında manda yönetimine son verme kararı olarak konuyu BM'ye götürmesi, Filistin'in bölünmesi ve İsrail devletinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. BM'nin taksim kararını kabul etmeyerek İsrail'e savaş açan Arapların ağır yenilgileri, İsrail'in bütün Filistin topraklarına hakim olmasına ve Filistinlilerin sadece devletsiz değil, yurtsuz da kalmalarına neden olmuştur. Bugün milyonlarca Filistinli mülteci dünyanın farklı ülkelerinde yaşamakta, uzun mücadelelerden sonra işgal altındaki toprakların küçük bir bölümünde kurulan Filistin özerk yönetimi bağımsız devlet olma arayışlarını sürdürmektedir.

Siyonizm'in Doğuşu, Yahudi Devleti

Fikri

Dünyanın farklı bölgelerinde çeşitli ülkelerin uyruğu olarak yaşayan Yahudilerin kendilerine ait bir devlet çatısı altında bir araya gelmeleri düşüncesi, yaşadıkları ülkelerde karşı karşıya kaldıkları baskı ve ayrımcılıkla yakından bağlantılıdır. 1800'lü yıllarda Rusya'da Yahudilere karşı başlayan katliamlar, Siyonist hareketin doğmasında önemli rol oynamıştır. 1882'de Leo Pinsker, Anti-Semitizm'in Avrupa toplumundan kolaylıkla silinemeyeceği ve Yahudilerin eşitliğinin kabul edilmeyeceği inancıyla, Batı toplumunun değişmesini beklemektense, Yahudilerin kendi kaderlerine sahip çıkıp, bağımsız bir devlet kurmaları gerektiğini savunmuştur.¹

Pinsker'in Yahudi Devletinin Filistin dışında da kurulabileceği düşüncesini kabul etmemekle birlikte, fikirlerinden etkilenen ilk Siyonistler, Sion'u Sevenler/Sion Aşıkları Derneğini kurarak, Filistin'deki yerleşimlerde yaşamak üzere küçük gruplar halinde örgütlenmiş ve 1882-1903 yılları arasında, ilk Aliyah (göç dalgası) olarak adlandırılan göç hareketini başlatmışlardır.² Siyonizmin ideolojik temelini ise 1896'da yazdığı Yahudi Devleti kitabıyla Theodor Herzl atmıştır. Siyonizme açıkça ifade edilmiş siyasal bir hedef sağlayan Herzl'in çabalarıyla 1897'de Basel'de toplanan ilk Siyonist Kongresi'nde, Filistin'de Yahudi halkı için hukuken tanınan bir yurt sağlama hedefi benimsenmiş ve Dünya Siyonist Örgütü'nün kurulmasına karar verilmiştir. Ancak, Herzl, 1904'te ölene kadar Basel Programına devlet desteği bulamamıştır.³

Siyonistlere, Filistin üzerindeki emellerinin uluslararası toplum tarafından tanınması fırsatını sağlayan gelişme, İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya'yı savaşta tutmak, Amerika'nın savaşa katılmasını çabuklaştırmak ve Almanya'yı içerden zayıflatmak amacıyla Siyonistlerden destek alabileceğine inanması olmuştur.⁴ Londra'daki Siyonist Sözcüsü Chaim Weizmann'ın da çabalarıyla gelişme kaydeden İngiltere ile Siyonistler arasındaki yakınlaşma, 1917'de Balfour Deklarasyonu'nun ilanına giden yolu açmıştır. Kasım 1917'de yayınlanan Balfour Deklarasyonu ile İngiltere, Filistin'de bir Yahudi milli yurdunun kurulmasını - Filistin'deki Yahudi olmayan toplumların sivil ve dini haklarına zarar verilmeyeceğini de belirtmek suretiyle - kabul ettiğini duyurmuştur.⁵ Böylece Yahudilerin bir milli yurt (devlet) elde etmesi, Filistinli Arapların ise yurtsuz (ve devletsiz) kalması sonucunu doğuracak olan Filistin sorununun temeli atılmıştır.

İngiltere'nin, henüz Osmanlı egemenliğindeki Filistin'de, Yahudi milli yurdu kurulmasını kabul etmekle, savaştan sonra bölgede İngiliz mevcudiyetini meşrulaştıracak bir oluşuma zemin hazırlamayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Filistin, İngiltere için Uzak Doğu ve Hindistan yolundaki Süveyş Kanalı'na yakın topraklarda kontrolün ele geçirilmesi ya da bir başka gücün kontrolünün önlenmesi bakımından stratejik önem taşımaktaydı. İngiltere Savaş Bakanlığı'nın Aralık 1918 tarihli "Suriye'nin Britanya İmparatorluğu Bakımından Stratejik Ehemmiyeti" başlıklı raporunda; "Filistin'de tampon bir Yahudi Devleti yaratılması - her ne kadar bu güçsüz olacaksa da - İngiltere için stratejik bakımdan şayan-ı arzudur. Yeter ki bu, Müslüman hissiyatını rahatsız etmeden yaratılsın ve potansiyel olarak İngiltere'ye

¹William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi* (Çev. Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2008, s.268.

² Antony Best, Jussi M. Hanhimöki, Joseph A. Maioro ve Kirsten E. Schulze, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi* (Çev. Taciser Ulaş Belge), Siyasal Kitapevi, Ankara 2012, s.124.

³ Cleveland, a.g.e., s. 269

⁴ Best vd., s. 128

⁵ Cleveland, a.g.e., s. 271

muhasım bir devletçe de kontrol edilmesin” denilmektedir.⁶

İngiltere ile Fransa arasında Osmanlı İmparatorluğu’nun, Arap coğrafyasındaki topraklarının paylaşımına ilişkin olarak 1916’da yapılan Sykes-Picot Anlaşması’nda Filistin’in uluslararası yönetim altında olması öngörülmüştü.⁷ İngiltere, aynı sırada savaş sonrası Arap topraklarında bağımsızlık vaat ettiği Mekke Şerifi Hüseyin ile yürüttüğü temaslarda (Hüseyin-McMohan mektuplaşmaları) Filistin konusunu net bir sonuca bağlamaktan ısrarla kaçınıyordu.⁸ Araplar, Filistin’i Büyük Suriye’nin ayrılmaz parçası olarak görüyor ve Filistin’e ilişkin taleplerini sürdürüyorlardı. Oysa İngiltere, Büyük Suriye’nin bir bölümünü Fransa ile paylaşmıştı. Gerçi, İngiltere, 1918’de Fransa ile arasındaki sürtüşmeler, Araplardan gelen tepkiler ve Suriye’nin stratejik öneminin kendisinin de Suriye’ye ilgi duymasına yol açması nedeniyle Sykes-Picot’un gözden geçirilmesini talep etmişti, ama Fransa’nın Suriye üzerindeki ısrarı devam etmekteydi.⁹

Süregelen taleplerine karşın, İngiltere’nin Balfour Deklarasyonu’yla Filistin’de Yahudilere milli yurt kurulması sözünü vermesi, Arapların tepkisine neden olmuş, İngiltere, Şerif Hüseyin’i ikna etmek için; İngiltere’nin Arapların millet kurmasına yardımcı olacağı, Filistin’de hiçbir halkın diğerine bağımlı olmayacağı, burada üç din için de kutsal olan mekânlar bulunduğundan, özel bir rejim kurulması gerektiği, Yahudilerin Filistin’e dönmelerini İngiltere’nin de istediği, dünya Yahudilerinin Arap davasına dostluğunun, Yahudilerin siyasi nüfuza sahip bulunduğu devletlerin

desteği anlamına geldiği, Siyonist liderlerin amaçlarına Araplarla işbirliği içinde varmak istediği hususlarını bildirmişti.¹⁰ Şerif Hüseyin, İngiltere’nin Filistin’de Arap-Yahudi işbirliğini gerçekleştirme isteğine olumlu yaklaşmış, oğlu Faysal ile Weizmann arasında Ocak 1919’da bir anlaşma imzalanmıştı. Ancak, bu işbirliği, Suriye milliyetçiliğinin hız kazandığı Şam’da toplanan ve Faysal’ı Suriye’nin başına getiren Milli Kongre’de Filistin’in Suriye’den ayrılmasına, Filistin’de Yahudi Yurdu kurulmasına ve Filistin’e Yahudi göçüne karşı çıkan kararlar alınması ve Faysal’ın milliyetçilerin tepkisini çekmek istememesi nedeniyle sona ermiştir. Suriye Milli Kongresi, Faysal’ı Mart 1920’de Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin’i içeren Büyük Suriye’nin Kralı ilan etmiş, ama bir ay sonra her şey değişmiştir.

Nisan 1920’de toplanan San Remo Konferansı’nda, Büyük Suriye Fransa ile İngiltere arasında paylaşılarak, Suriye (Lübnan ile birlikte) Fransız, Irak, Ürdün ve Filistin ise İngiliz manda yönetimleri altına girmiştir.¹¹ Filistin’de uluslararası yönetim yerine, İngiltere mandasının kurulmasında şüphesiz ki Balfour Deklarasyonu’yla Yahudilere milli yurt vaat edilmiş olması, meşrulaştırıcı bir rol oynamıştır. Bağımsızlık beklentileri gerçekleşmediği gibi, Arap olmayan bir unsurun Filistin topraklarına yerleştirilmesi nedeniyle Araplarda özellikle İngiltere’ye karşı derin bir güvensizlik meydana gelmiştir. Bu güvensizliği daha da artıran gelişme, 1922’de Milletler Cemiyeti’nin Balfour Deklarasyonu’nu Filistin manda esaslarına dahil etmesi olmuştur.

Manda Dönemi

Balfour Deklarasyonu’nun bu şekilde resmileştirilmesi, Filistinli Arapların, Deklarasyonu ve dolayısıyla Filistin’de

⁶ İngiltere Dışişleri Bakanlığı Arşivi, FO371, Vol.3385, Doc.No.202912 (File No.747)’den aktaran Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 225, 226

⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Cilt :1, 7.b., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991, s. 126

⁸ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 81

⁹ Ibid., s. 68

¹⁰ Ibid., s. 223

¹¹ Türel Yılmaz Şahin, *Uluslar Arası Politikada Orta Doğu*, 4.b., Barış Kitap, Ankara 2016, s. 42-43

Yahudi milli yurdu kurulmasını zımni olarak tanıma anlamına geleceğinden, manda yönetimi ile işbirliği yapmayı reddetmelerine neden olmuştur.

Siyonistler, milli yurt terimini bir Yahudi Devleti olarak yorumlamış ve İngiliz Yönetimi'nden bu konuda işbirliği yapmasını beklemiştir. İngiltere ise 1922'de yayınladığı Beyaz Kağıt'ta, Filistin'de Yahudiler için sadece bir yurt oluşturulmasının söz konusu olduğunu açıklamıştı. İngiltere'nin, Filistin'de Yahudi-Arap iş birliğine dayanan üniter bir devletin altyapısını oluşturmayı amaçladığı anlaşılmaktaydı. Nüfusun %85'ini oluşturan Arapların -Balfour Deklarasyonu'ndaki ifadesiyle Yahudi olmayan halkların haklarını korumayı taahhüt etmiş olan İngiltere'nin, Yahudilere ve Araplara yönelik bu çifte yükümlülük politikası, Balfour Deklarasyonu'nun çözülemeyen çelişkisi olarak kalacaktır.¹² Bu çelişkinin sonucu hem Arapların hem Yahudilerin İngilizlerin niyetinden kuşku duyması, böylece denge sağlayacağı varsayılan İngiliz politikasının gerilimlere yol açması olmuştur. Siyonistler, İngilizlerin Arap yanlısı olduğunu düşünürken Araplar da tam tersine Siyonist yanlısı olduğunu düşünüyordu.¹³

İngiltere'nin çelişkili gibi görünen yaklaşımının, gerçekte politikalarını belirlemede hareket serbestisi sağladığını, hem Arapların hem Yahudilerin kendisine ihtiyaç duymalarını ve yönlendirilebilmelerini mümkün kıldığını da belirtmek gerekmektedir.

Arapların boykotu, İngiltere'nin mandater devlet olarak Filistin'i bağımsızlığa hazırlayacak kurumları oluşturmaya imkân vermemiş, seçimler yapılamamış, parlamento kurulamamış, anayasa hazırlanamamıştır. "Arap ve Yahudi toplumları, milli kurumların gelişmesinde, birlikte çalışacakları yerde, birbirlerine giderek düşman oluyorlardı. Her toplum

kendi siyasal örgütünü kurmuştu ve kendi ekonomik faaliyet alanında yaşıyordu."¹⁴ Bu toplumlar arası ayrışma ve bölünme, giderek artan Yahudi göçleri nedeniyle daha da ciddi gelişmelerin yaşanmasına yol açacaktır. Yahudi devleti talebini temellendirebilmek için, nüfusun artırılmasına duyulan ihtiyaç nedeniyle Siyonistlerin başından itibaren sistematik şekilde Filistin'e Yahudi göçünü organize etmelerinin yanı sıra, uluslararası alanda meydana gelen bazı gelişmeler de göçün artmasında rol oynamıştır.

1919-1923 yılları arasında 30 bin, 1924-1926 yılları arasında 50 bin, 1933'de Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesiyle 1933-1936 yılları arasında 170 bin Yahudi'nin Filistin'e göçü, Yahudi nüfusunda büyük bir artışa, Arap toplumunda da yaygın endişeye yol açmıştır. 1921'de 93 bin olan Filistin'deki Yahudi sayısı 1936 yılı sonunda 382 bine çıkmış. Arap nüfus da aynı dönemde 700 binden 983 bine ulaşmıştır.¹⁵

Yahudi güçlerine paralel olarak artan toprak satın alımları ise Filistinli Arap köylülerin giderek yoksullaşmasına yol açmış ve Arap ayaklanmalarında önemli rol oynamıştır. Yahudi göçmenlere tarım arazisi sağlamak üzere Yahudi Milli Fonu tarafından yapılan alımlar neticesinde 1939'da toplam ekilebilir arazinin %10'u Yahudilerin eline geçmiştir.¹⁶

Toplumlar arası gerilim; 1921, 1928, 1933, 1936-1939 yıllarında şiddetli Arap - Yahudi çatışmalarına neden olmuştur. İngilizlere duyulan güvensizlik nedeniyle Yahudiler kendi savunma örgütlerini kurmaya başlamış, Haganah, Irgun, Stern (Lehi) gibi örgütler Araplara karşı saldırı ve misillemelerde yer almalarının yanı sıra, manda yönetimine yönelik terör eylemleri de gerçekleştirmişlerdir.¹⁷

¹² Cleveland, a.g.e., s. 273-274

¹³ Best vd., a.g.e., s.130

¹⁴ Cleveland, a.g.e., s. 274-275

¹⁵ Ibid., s. 282

¹⁶ Ibid., s. 283

¹⁷ Best vd., s.138

1933'deki iktidar değişikliğinden sonra Almanya, İtalya ile birlikte Arapları Yahudilere karşı kışkırtmış, Araplara gizli olarak silah ve malzeme gönderilmiştir.¹⁸ 1936'da başlayan Arap ayaklanması, sivil itaatsizlik sınırlarının ötesine geçerek manda yönetimini oldukça zor durumda bırakmış, İngilizler isyanı bastırmak için 20 bin askerle müdahale etmelerine rağmen, 1939'a kadar düzeni sağlayamamışlardır. 5 bin Arap, 2 bin Yahudi ve 600 İngiliz'in ölümüyle sonuçlanan ayaklanma, Arap liderlerinin sürgüne gönderilmesine ya da tutuklanmasına yol açarak, toplumu liderlikten yoksun bırakmış, Filistin ekonomisine büyük zarar vermiştir.¹⁹

İngiltere, ayaklanmanın nedenlerini araştırmak ve çözüm yolları geliştirmek üzere çok sayıda komisyon görevlendirmiştir.

1929'da kurulan Shaw Komisyonu, topraksız kalmanın ve Yahudilerin toprak alımlarının ekonomik geleceklere ilişkin yarattığı endişenin Araplardaki düşmanlığın ana nedenleri olduğunu ortaya koymuştur.²⁰

1930'da yayımlanan Passfield Raporunda'da; toprak sorununa vurgu yapılarak, Filistin'de tarıma elverişli alanın az, buna karşılık Arapların nüfus artışının fazla olduğu, Yahudi göçlerine müsaade etmenin Arapları açlığa teslim etmek anlamına geldiği, Arap-Yahudi çatışmalarını önlemenin tek yolunun Filistin'e Yahudi göçünün engellenmesi olduğu, ayrıca, Yahudilere toprak satışının da sınırlandırılması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak, Yahudilerin gösterdiği tepki nedeniyle İngiltere raporu reddetmek zorunda kalmıştır.²¹

Bu raporlar Filistin'de Araplar ile Yahudilerin birlikte yaşaması modelinin

giderek imkânsız hale geldiğini göstermekte olmasına rağmen, 1937 Peel Komisyonu raporuna kadar toprağın bölünmesi tavsiye edilmemiştir.²² Peel Raporu öncekilerden farklı olarak taksimi gündeme getirmiş, Filistin'in Yahudi Devleti, Arap Devleti, Kudüs ve çevresi olarak üçe bölünmesini önermiştir.²³ Ancak İngiltere, 1947'ye kadar bölünme seçeneğini tercih etmemiş, çatışmayı yönetme yaklaşımı, Yahudi göçü ve toprak alma meseleleri etrafında dönmekten ibaret kalmıştır.²⁴

Taksim fikrini kabul etmeyen, ortaya attığı planlar Araplar ve Yahudiler tarafından reddedilen İngiltere, 1939'da Londra'da düzenlediği Yuvarlak Masa Konferansı'ndan da sonuç alamayınca,²⁵ sorunu kendi inisiyatifiyle çözmeye karar vermiş ve MacDonald Raporu'nu yayınlamıştır.

Avrupa'da yaklaşan savaşın, İngiltere için Arap ülkelerindeki askeri tesislerin ve petrolün önemini arttırması ve Arapların Almanya'nın yanında yer almasını engelleme çabası, MacDonald Beyaz Kağıdına çarpıcı bir şekilde yansımıştır. 1939 Beyaz Kitabı olarak da bilinen belgeyle, İngiltere Filistin'e 10 yıl içinde bağımsızlık vereceğini, Yahudi göçünü 5 yıllık sürede 75 bin ile sınırlandıracağını, illegal göçleri önlemek amacıyla gerekli tedbirleri alacağını bildirmiş, Yahudilerin toprak satın almalarına da son derece katı kısıtlamalar getirmiştir.²⁶ Belgede, İngiltere'nin Yahudileri şoka uğratan tutum değişikliği, İngiltere'nin, Filistin'in bir Yahudi Devleti olmasının politikaları arasında bulunmadığını açıkça deklare etmesiyle ortaya konmuştur.²⁷

Nazi Almanyası'nın uygulamaları nedeniyle Yahudilerin Avrupa'dan kitleler halinde kaçtığı bir dönemde çıkarılan bu Beyaz Kağıt, Yahudiler tarafından sert

¹⁸ Armaoğlu, a.g.e. s. 200

¹⁹ Cleveland, a.g.e., s. 288

²⁰ Best vd., a.g.e., s. 131

²¹ Yılmaz Şahin, a.g.e., s. 47

²² Best vd., a.g.e., s. 131

²³ Yılmaz Şahin, a.g.e., s. 48

²⁴ Best vd., a.g.e., s. 131

²⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 201

²⁶ Yılmaz Şahin, a.g.e., s. 43,50

²⁷ Cleveland, a.g.e., s. 288

şekilde kınanmasına karşın, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiltere'nin yanında savaşa katılan Yahudiler İngiltere'ye yönelik mücadelelerini savaş sonrasına ertelemişlerdir. Nitekim savaşın sonuna yaklaşıldığı 1944'den itibaren, Yahudi ayaklanması olarak bilinen ve Filistin'deki İngiliz Yönetimi'ni hedef alan bir dizi saldırı başlatılmıştır. Haganah, Irgun ve Lehi gibi bütün milis örgütlerinin katıldığı, iki yıl boyunca devam eden saldırı ve sabotaj eylemlerinde; İngilizlerin askeri ve sivil personeli, polis merkezleri, radar istasyonları, hava alanları hedef alınmıştır. Yahudi ayaklanması, manda yönetimini sürdürmenin maliyeti, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılar, Yahudilerin Filistin'e göçünü engellemeye devam etmesi nedeniyle artan uluslararası baskılar İngiltere'yi, Şubat 1947'de Filistin Sorunu'nu, BM'ye havale etmeye zorlamıştır.²⁸

Filistin sorununun BM'ye havale edilmesinden önce, ABD ile İngiltere arasında Avrupa'daki Yahudi mülteciler meselesi nedeniyle yaşanan sıkıntılı süreç, ABD'nin, Filistin sorununa yeni ve güçlü bir oyuncu olarak müdahil olmasıyla sonuçlanmıştır.

Esasen, 33 milyondan fazla Yahudi'nin yaşadığı Amerika'nın, Dünya Siyonist Örgütü'nün en güçlü merkezlerinden biri olması, ABD'nin daha savaş sırasında Avrupa'daki Yahudi mülteciler meselesiyle ilgilenmesine neden olmuştur. Ancak, onun da öncesinde İngiltere'nin tutumundan memnun olmayan Arap ülkelerinin, özellikle Suudi Arabistan'ın girişimleri çerçevesinde Başkan Roosevelt, Ocak 1939'da, Araplara ve Yahudilere tam manasıyla danışılmadan Filistin'in esas durumunda hiçbir değişiklik yapılmayacağı konusunda güvence vermiştir.²⁹ İkinci Dünya

Savaşı sonunda, Başkan Truman'ın, Avrupa'daki mülteci kamplarında barınan 200-250 bin civarındaki Yahudi mültecinin durumlarını incelemek üzere görevlendirdiği Earl G. Harrison, en az 100 bin Yahudi'nin Filistin'e gönderilmesi gerektiğini rapor etmiştir. Truman'ın, söz konusu Yahudilerin Filistin'e gitmesi konusunda İngiltere'ye baskı yapması, bu göçmenleri kabul etmek için göç kanunlarında herhangi bir değişikliğe yönelmeyen ABD'ye karşı İngiltere'nin tepkisine yol açmıştır. Bununla birlikte, sadece Yahudi mültecileri değil, Filistin meselesini de ele almak üzere bir Anglo-Amerikan Araştırma Komitesi'nin kurulmasına karar verilmiştir.³⁰ Gerek Anglo-Amerikan Komitesi'nin hazırladığı rapor, gerekse bu rapor nedeniyle ortaya çıkan görüş ayrılıklarını gidermek için oluşturulan komitenin hazırladığı Morrison Planı, taraflarca kabul edilmemiş, İngiltere'nin ortaya attığı Bevin Planı da reddedilince, İngiltere konuyu BM'ye götürmeye karar vermiştir.³¹ Artık Filistin'in kaderini savaş sonrasının yeni güçleri tayin edecektir.

Filistin'in Taksimi ve İsrail Devleti'nin Kurulması

İngiltere'nin Nisan 1947'de BM'ye resmen başvurması üzerine kurulan BM-Filistin Özel Komitesi (UNSCOP) Filistin'deki durumu inceleyerek, bir rapor hazırlamakla görevlendirilmişti. Yahudilerin işbirliği yaptığı, Arapların ise boykot ettiği komite, Yahudilerin nüfusun üçte birine, toplam arazinin de yaklaşık %6'sına sahip olduğunu tespit etmiş ve raporunda İngiliz mandasının sona erdirilerek, Filistin'e bağımsızlık verilmesini oy birliği ile tavsiye etmiştir.³²

Filistin bağımsızlığı konusunda komite ikiye bölünmüş, üyelerin

²⁸ Best vd., a.g.e., s. 135

²⁹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları 1948-1988*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 72,73

³⁰ Ibid., s. 76,76 ABD'nin işin içine girmesiyle birlikte, Filistin'de Yahudi terörünün yeniden başlamasına dikkat çeken Armaoğlu, bunun İngiltere'ye baskı yapmak kadar Amerikan kamuoyunu tahrik amacına da yönelik olduğunu belirtmektedir.

³¹ Ibid., s. 79, 83

³² Cleveland, a.g.e., s. 292

çoğunluğunca kabul edilen Çoğunluk Planı'nda, Filistin'in Arap Devleti, Yahudi Devleti ve Kudüs Bölgesi olmak üzere üçe taksim edilmesi, aralarında ekonomik birlik tesis edecek Arap ve Yahudi devletlerinin iki yıllık geçiş döneminden sonra bağımsız olması, Kudüs'ün de BM vesayeti altına konması öngörülmüştür.³³ Azınlık planı ise merkezi iktidar altında dışişleri ve savunma politikalarını paylaşan Arap ve Yahudi devletlerinin Federal Filistin Devleti içinde birleşmelerini tavsiye etmekteydi.³⁴

Yahudiler, Çoğunluk Planı'nı desteklerken, Filistin'in tümünde tek bir bağımsız Arap devleti kurulmasını savunan Araplar iki planı da reddetmiştir. Çoğunluk Planı'na göre; yaklaşık 4500 mil karelik bir alanı kapsayacak Arap devletinde 800 bin Arap ile 10 bin Yahudi, yaklaşık 5500 mil karelik bir alanı kapsayacak Yahudi devletinde ise 500 bin civarında Yahudi ile 400 bin civarında Arap nüfus olacaktır.³⁵ Planın çizdiği sınırlara göre Arap devleti, Filistin topraklarının %42,88'ini, Yahudi devleti ise %56,47'sini teşkil etmekteydi.³⁶ Oysa 1946 yılı itibarıyla Filistin nüfusunun %67'si (1.310.866) Araplardan, %31'i (599.922) Yahudilerden meydana gelmekteydi.³⁷ Ülke nüfusunun üçte birini oluşturan Yahudilere, Filistin topraklarının yarısından fazlasının bırakılması, Araplar tarafından adaletsiz bulunmuştur. İngiltere manda yönetimi altına girdiğinden itibaren, Yahudi göçü ve toprak alımları nedeniyle Arapların topraksız kalıp yoksullaştığı ve İngiltere tarafından kurulan hemen hemen tüm komisyonların raporlarında bu duruma işaret edildiği, Filistin'de incelemeler yapan UNSCOP Komitesi'nin de bunu tespit etmemesi mümkün olmadığına göre, taksim planının belirlediği sınırların hem nicelik hem nitelik

olarak Arapların aleyhine ve gerçekten de adaletsiz olduğu görülmektedir. Bu sınırların belirlenmesinde muhtemelen o sırada Avrupa'daki kamplarda kendilerini kabul edecek ülke/ülkeler bekleyen ve ABD'nin baskısıyla Filistin'e gönderilecekleri anlaşılan Yahudi mültecilerin sayısı dikkate alınmış, onları da besleyebilecek bir toprak büyüklüğü hesaplanmış olmalıdır.

Araplar Çoğunluk Planı'nı sert şekilde eleştirmiş, nüfusun sadece küçük bir kısmını teşkil eden ve toprakların sadece küçük bir parçasına sahip olan Yahudilere Filistin'in, verimli tarım arazileri ile Arap endüstrisinin %40'ını teşkil eden "en iyi bölümünün" verilmesini protesto etmişlerdir. Araplar ayrıca öngörülen Yahudi devletinde çoğu hala yabancı ülke vatandaşı olan yarım milyon Yahudi'nin self determinasyon hakkı tanınırken, yarım milyon Arap'ın bu hakkının reddedilmesinin nasıl mümkün olabildiğini de sorgulamışlardır. Araplar BM'yi, taksim kararını gerçekleştirmeye çalıştığı takdirde daha ciddi problemler yaratabileceği, böyle bir duruma kendilerini savunma hakkına dayanarak şiddetle direnecekleri hususunda da uyarılmışlar, buna karşılık Yahudiler de, Arapların tehditlerinden korkmadıklarını, kendilerini ve devletlerini savunabileceklerini ifade etmişlerdir.³⁸ Yahudilerin Araplarca gündeme getirilen üniter devlet önerisine karşı çıkarken; böyle bir devlette Yahudilerin her yerde olduğu gibi çaresiz bir azınlık olarak kalacaklarını, oldukça demokratik bir azınlığın Arap çoğunluğun sosyal-ekonomik düzeyine inmeye zorlanacağını, oysa taksim gerçekleşirse, Arap azınlığın "ilerici" çoğunluk ile temasından yarar sağlayacağını³⁹ ileri sürerek, "barbarlara medeniyet götüren beyaz adam" yaklaşımı sergilemeleri de dikkat çekicidir.

³³ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve ...*, s. 85, 86

³⁴ Best vd., s. 135

³⁵ Fred. J. Khouri, *The Arap-Israeli Dilemma*, Syracuse University Press, New York, 1985, s. 49, 53, 54

³⁶ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve ...*, s. 86

³⁷ Justin McCarthy, *The Population of Palestine*, Columbia University Press, New York, 1990, s. 36'dan aktaran Cleveland, a.g.e., s. 282

³⁸ Khouri, a.g.e., s. 49,50

³⁹ Ibid., s. 50

Taksim Planı'nın kabulüne giden süreçte; İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'nin tutumu belirleyici olmuştur. İngiltere, UNSCOP'un mandanın sona erdirilmesine ilişkin tavsiyesini kabul etmiş, ancak Filistin sorununa getirilecek çözümün hem Araplar hem de Yahudiler tarafından kabul edilmesi gerektiğini, taraflardan herhangi birinin itiraz edeceği bir BM kararının yerine getirilmesinde kendisinin sorumluluk üstlenmeyeceğini açıklamıştır.⁴⁰ İngiltere'nin bir an önce bölgeden çekilmesini ve meydana gelecek boşluktan yararlanarak Ortadoğu'ya girmeyi planlayan Sovyetler Birliği⁴¹, taksim kararını desteklemiş ve kararın uygulanmasını sağlamak için Güvenlik Konseyi'nin görevlendirilerek, gerekirse uluslararası bir güç oluşturulmasını savunmuştur. ABD ise Filistin'de Sovyet etkisinin artmasına yol açabilecek herhangi bir girişime karşı çıkarak, geçiş sürecinde Filistin'de İngiliz idaresinin devamını tercih ettiğini belirtmiştir.⁴²

ABD askeri ve dışişleri yetkilileri, bölgede Rus nüfuzunun genişlemesine sebebiyet vererek, Batının Ortadoğu'daki siyasi ve stratejik çıkarlarını tehlikeye sokabileceği ve Amerika'nın Avrupa'daki müttefikleri için hayati önemi olan Arap petrol kaynaklarına erişimi tehdit edebileceği endişesiyle taksim kararına karşı çıkılmasını tavsiye etmiş, ancak Yahudi lobisinin yoğun baskısı altındaki Truman – kişisel kanaatinin de etkisiyle- taksimden yana tavır almıştır. Böylece, başlangıçta net olmayan Amerikan pozisyonu, giderek taksime tam destek verilmesi yönünde evrilmiştir.⁴³

Sonuçta, ABD ve SSCB'nin stratejik hesapları, Arapların reddiyeci ve işbirliğine yanaşmayan tutumları, Yahudi soykırımına göz yummanın yarattığı suçluluk ve telafi

duygusu ve Yahudilerin muazzam lobi faaliyetleri taksim kararının onaylanması sonucunu doğurmuştur.

Arap ülkeleri karara büyük tepki göstermiş, uygulanmaması için gereken tüm tedbirleri alacaklarını açıklamış, Arap Ligi Filistinli Araplara yardım etmek için Filistin'e gönüllüler göndereceğini duyurmuştur.⁴⁴

Yahudiler, kararı sevinçle karşılamış, Irgun gibi aşırı gruplar ise "Anavatanın bölünmesinin yasadışı olduğunu ve asla tanınmayacağını" ilan etmişlerdir. Yahudiler, İsrail devletine karşı silahlı Arap direnişi olasılığını dikkate alarak savunmaya yönelik düzenlemeler yapmaya başlamış, Haganah düzenli orduya dönüştürülmüş, bazı birlikleri Suriye sınırına konuşlandırılmış, savaş durumunda gerekli insan gücünü temin için legal-illegal tüm yollardan Yahudi göçü artırılmaya çalışılmıştır.

Taksim kararının duyulmasıyla birlikte, Araplar ile Yahudilerin birlikte yaşadıkları kentlerde toplumlar arası çatışmalar başlamış ve hızla yayılmıştır.⁴⁵ Çatışmalar İngiltere'nin 15 Mayıs 1948 tarihinde Filistin'den çekileceğini açıklamasıyla daha da şiddetlenmiştir. Yahudiler, kendilerine bırakılan toprakları İngiltere çekilmeden ele geçirmeyi amaçladığı için, İngiltere'nin açıklaması ile çekildiği tarih arasında Filistin tam bir kaosa sürüklenmiş, dağınık Arap güçleri, disiplinli Haganah güçlerine dayanamadığından, İsrail devleti içinde kalan Arap merkezlerinin çoğu Yahudilerin eline geçmiş, yüz binlerce Filistinli topraklarından kaçmıştır.⁴⁶

30 Kasım 1947'den 1 Mart 1948'e kadar 1378 Arap ve Yahudi ölmüş, hamile kadınlar ile çocukların da aralarında bulunduğu 250 Arap köylüsünün Irgun ve Stern örgütlerince katliama maruz kaldıkları

⁴⁰ Khouri, a.g.e. s.53

⁴¹ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve ...*, s. 89

⁴² Khouri, a.g.e., s. 53

⁴³ Ibid., s. 51

⁴⁴ Ibid., s. 57

⁴⁵ Ibid. s. 58,59

⁴⁶ Cleveland, a.g.e. s. 295

Deir Yasin hadisesi büyük tepkiye neden olmuştur.⁴⁷

Araplar ile Yahudiler arasındaki çatışmalar, Arap devletlerinin taksime güç kullanarak direnme kararlılıkları ve İngiltere'nin kararın uygulanmasında yer almayacağını anlaşılmaması, ABD'yi tutum değişikliğine yöneltmiş ve Filistin'in geçici olarak BM vesayeti altına alınması önerisini gündeme getirmesine neden olmuştur.⁴⁸ ABD ayrıca, Araplar ile Yahudilerin Filistin'in müstakbel hükümeti ile ilgili bir anlaşmaya varmalarına imkân tanımak için BM'nin özel oturum düzenlemesini de önermiştir.⁴⁹ Siyonistler, ABD'nin tutum değişikliğini davalarına ihanet olarak değerlendirmişler, BM'deki Yahudi temsilcileri, vesayet önerisine şiddetle karşı çıkarak, 15 Mayıs'ta manda bitir bitmez BM kararını değiştirmesin, geçici bir Yahudi hükümetinin göreve başlayacağını açıklamışlardır.

Gerçekten de manda yönetiminin sona ermesinden birkaç saat önce 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulduğu ilan edilmiş, hemen arkasından da Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak Kuvvetleri Filistin'e girmeye başlamıştır.

Arap-İsrail Savaşları

1948 Arap-İsrail Savaşı

Yaklaşık bir yıl süren 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın ilk günlerinde Araplar, nispi bir üstünlük elde etmiş, Mısır Gazze'yi, Ürdün Kudüs'ün doğu kesimi dâhil, Batı Şeria'yı almış, ancak ateşkes sırasında, ambargoya rağmen, Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya kanalıyla silah sağlaması⁵⁰ ve insan ve ateş gücünü takviye etmesi sayesinde İsrail toparlanarak, üstünlüğü ele geçirmiştir. Arap ülkeleri arasında koordinasyon ve lojistik destek yetersizliğinin yanı sıra, siyasi amaçlar ve toprakların nasıl paylaşılacağı

hususunda ortaya çıkan şüpheler ve moral bozukluğu da, İsrail'in ilerlemesi ve toprak kazanmasında etkili olmuştur.⁵¹ Arapların savaşı kazanamayacağı anlaşılınca 1949'da ateşkes görüşmeleri başlamış, Arap ülkeleri bakımından İsrail'in tanınması anlamına gelmeyen ateşkes anlaşmalarıyla nihai olmayan ateşkes sınırları belirlenmiştir. Buna göre, Filistin; İsrail, Mısır, (Gazze Şeridi) ve Ürdün (Doğu Kudüs ile Batı Şeria) arasında paylaşılmıştır.⁵²

Savaş sonunda İsrail sahip olduğu toprakların oranını %78'e çıkarırken, Filistin toprağı, artık tüm Filistin'in sadece %22'siydi.⁵³

İsrail, "bütünlüklü ve savunması mümkün bir sınır" elde etmiş, Filistin, Taksim Planı'na göre elinde olması öngörülen toprakları kaybetmiş, yaklaşık 150 bin Filistinli İsrail, 450 bin Filistinli Ürdün, 200 bin Filistinli de Mısır yönetiminde kalmış, 750-800 bin civarında Filistinli mülteci durumuna düşmüştür.⁵⁴

İsrail'in savaş sırasında Haganah kanalıyla yürüttüğü Filistinli Arapları sistematik olarak topraklarından atmaya yönelik kampanya, Arapların kitleler halinde kaçışına yol açmış ve İsrail'e Yahudi çoğunluğa sahip, homojen bir Yahudi devleti kurma imkânı sağlamıştır.⁵⁵ Taksim planında İsrail devleti içinde 400 bin civarında Arap nüfus olması öngörülürken, savaş sırasında bu sayı fiilen 150 bin civarına düşmüştür.

1948 Arap-İsrail savaşında uğranılan ağır yenilgi, Mısır'da rejim değişikliğine yol açmış, Nasır ve Hür Subayların iktidara gelişi, bölgede Arap milliyetçiliği hareketini güçlendirmiştir. Öte yandan savaş, Kudüs'ün

⁴⁷ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve ...*, s. 91

⁴⁸ Khouri, a.g.e., s. 60,61

⁴⁹ Ibid., s. 61

⁵⁰ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve ...*, s. 95

⁵¹ Best vd., a.g.e., s. 144

⁵² Cleveland, a.g.e., s. 297

⁵³ Tayyar Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s. 17. 1967 Arap-İsrail savaşında geri kalan %22 de işgal edilecektir.

⁵⁴ Best vd., a.g.e., s. 144

⁵⁵ Cleveland, a.g.e., s. 299

bölünmesine neden olmuş, Filistin sorununun, Arap-İsrail sorununa dönüşmesi sonucunu doğurmuş, en önemlisi de ağır bir Filistinli mülteciler meselesi yaratmıştır. Ancak, Avrupa'daki Yahudi mülteciler meselesine gösterilen hassasiyet, Filistinli mülteciler sözkonusu olduğunda yerini ilgisizliğe bırakmış, 1967 Arap-İsrail savaşıyla daha da ağırlaşan bu sorun, günümüze kadar çözülememiştir.

İsrail, 1948 Arap-İsrail savaşında Filistinlilerin savaşın bir sonucu olarak topraklarını kendilerinin terk ettiğini, İsrail'in bundan sorumlu olmadığını ileri sürmektedir. İsrail, 1948-1951 yılları arasında ülkesine gelen 600 bin civarında Yahudi göçmeni, boş Filistin köylerine, kentlerdeki boş binalara, çiftlik arazilerine yerleştirmiştir.⁵⁶ Yani, Filistinlilerin dönecekleri bir evleri, işleyecekleri bir toprakları kalmamıştır. BM Genel Kurulu'nun 194 sayılı kararı, geri dönüşlerini kendi isteklerine bırakarak, Filistinlilerin İsrail'den kendi iradeleri ile ayrıldıkları fikrini üstü kapalı bir şekilde kabul etmekte, "komşuları ile barış içinde yaşamak isteyen" mültecilerin dönüşlerinin sağlanması gibi bir ifadeyle de adeta Filistinlilerin, "komşuları ile barış içinde yaşamak istemedikleri için" İsrail'i terk ettiklerini ima etmektedir.⁵⁷

Filistinli mülteciler, Lübnan, Ürdün, Suriye, Mısır, Gazze Şeridi ve Batı Şeria'daki mülteci kamplarıyla, durumları daha iyi olanların gidebildikleri diğer Arap ülkeleri, Avrupa ve Kuzey Amerika'ya dağılmış, geniş bir diaspora oluşturmuşlardır. Mülteci kamplarında yaşayan Filistinlilerin durumları, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, Ürdün dışında vatandaşlık hakları tanınmamış,

sınırlı istihdam imkânlarına, kısıtlı hareket özgürlüğüne sahip olmuş, siyasal faaliyetleri de kuşkuyla karşılanmıştır. Kamplarda tutulmaları ve yaşadıkları toplumlarla bütünleşmemeleri, mültecilerin Filistinli kimliklerini kaybetmemeleri sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte, 1967 Arap-İsrail savaşının ağır sonuçlarının yarattığı bağımsız çizgide bir siyasi liderliğe sahip oluncaya kadar, kaderlerini diğer Arap ülkelerine bağlamışlardır.

İsrail sınırları içinde kalan 150 bin Filistinliye, uzun süredir Filistin'de ikamet ettiklerini kanıtlamaları şartıyla, İsrail vatandaşlığı tanınmış, ancak, siyasal-sosyal örgütlenme hakları kısıtlanmış ve ayrımcılığa maruz bırakılmışlardır.

1949'dan 1967'ye kadar olan dönem, Nasırcılığın Arap milliyetçiliğine yeni bir ruh ve güç katıp, tüm bölgede etkili olduğu ve 1955 tarihli Bağdat Paktı'na Irak'ın katılmasının yol açtığı Batı aleyhtarı tepkiden yararlanan Sovyetler Birliği'nin Arap ülkeleri üzerinde etkisinin artmaya başladığı bir dönem olmuştur. 1956'daki Süveyş Krizi'nde iki eski emperyal güce, yanlarına İsrail'i de alıp, Mısır'a askeri ve diplomatik saldırıya geçen İngiltere ve Fransa'ya karşı işbirliği yapan ABD ile SSCB, bu iki ülkenin bıraktığı bölgesel boşluğu doldurmak üzere mücadelelerini yoğunlaştırmışlardır. 1957'de bölge ülkelerine ekonomik yardımın yanısıra, komünizm tehdidine karşı -asker konuşlandırma dâhil- askeri yardımda bulunmayı öngören Eisenhower Doktrini'yle, soğuk savaşın yarattığı bloklaşma Ortadoğu'yu da etkisi altına almıştır. Arap-İsrail sorunu söz konusu olduğunda, bu kamplaşma, ABD-İsrail/SSCB-Arap ülkeleri şeklinde kendisini göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin ilk Arap-İsrail savaşında İsrail'i desteklerken, ikincisinde Arapları desteklemesi, bölgeye yerleşmek için gerilim yaratma ve istismar etme anlayışını bir kez daha ortaya koymuştur.

⁵⁶ Ibid., s. 394,395

⁵⁷ BM Genel Kurulu'nun 194 sayılı kararıyla kurulan Filistin Uzlaştırma Komisyonu, "yurtlarına dönüp, komşuları ile barış içinde yaşamak isteyen mültecilerin, yurtlarına dönmelerinin sağlanması, dönmek istemeyenlerin ise maddi kayıplarının hukuk ve hakkaniyet çerçevesinde, ilgili hükümetler veya makamlar tarafından tazmininin sağlanması" ile görevlendirilmiştir. Yılmaz Şahin, a.g.e., s. 67

1967 savaşının, SSCB'nin verdiği yanlış istihbarattan kaynaklandığına dair iddialar, bu anlamda önemlidir. Bununla birlikte, Arapların 1948 savaşının intikamını alma peşinde oldukları ve askeri hazırlıklarını sürdürdükleri bir ortamda savaşın çıkması her an beklenebilecek bir gelişmeydi.

1967 Arap-İsrail Savaşı

Haziran 1967'deki Altı Gün Savaşı olarak da bilinen Arap-İsrail Savaşı, 1966'da Suriye'de Baas Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra artan Suriye-İsrail gerginliği, Suriye ile Mısır arasında karşılıklı savunma anlaşması imzalanması, Suriye ve Ürdün'den İsrail'e yönelik olarak sürdürülen Filistin gerilla faaliyetleri nedeniyle, İsrail'in kendisini kuzeyden ve güneyden iki düşman devlet arasında sıkışmış hissetmesi ve önleyici amaçlı bir harekât planlamasıyla gündeme gelmiştir. Mısır'ın, Ruslardan gelen, İsrail'in Suriye sınırına yığınak yaptığı istihbaratı üzerine, önce Sina'ya girip, buradaki BM gücünün çekilmesini sağlayarak, İsrail ile arasındaki tampon bölgeyi ortadan kaldırması ve ardından Tiran Boğazı'nı kapatması, İsrail tarafından savaş nedeni olarak kabul edilmiştir.⁵⁸ İsrail Hava Kuvvetleri'nin 5 Haziran 1967'de Arap havaalanlarına eş zamanlı saldırısıyla henüz havalanmamış, 304 Mısır, 53 Suriye ve 287 Ürdün uçağı vurulmuş, hava üstünlüğü 10 Haziran'a kadar süren kara savaşında İsrail'in, Mısır, Suriye ve Ürdün'ü rahatça yenmesine yol açmıştır. Bu şekilde, Sina, Gazze Şeridi, Batı Şeria, Golan Tepeleri ve Doğu Kudüs'ün kontrolünü ele geçiren İsrail, topraklarını üç katına çıkarmış, "güvenliği için çok önem verdiği stratejik derinliği kazanmıştır."⁵⁹ Kudüs'ün tamamen İsrail hâkimiyetine girmesi sadece Arap ülkelerinde değil, tüm Müslüman dünyasında tepkiye yol açmıştır.

Savaş, Filistinli mülteciler meselesine yeni boyutlar katmış, İsrail ele geçirdiği

topraklar ile birlikte 1.5 milyon civarında Filistinli nüfusla nasıl başa çıkacağı sorunu ve demografik bir ikileme karşı karşıya kalmıştı. İsrail Ordusu, güvenlik nedeniyle işgal edilen toprakların bir kısmını elinde tutmak istemekte, iktidardaki İşçi Partisi, toprakların bir kısmının barış karşılığında Arap ülkelere iade edilebileceğini düşünmekte, dinci ve sağcı çevreler ise tarihi İsrail toprağı olarak gördükleri Batı Şeria başta olmak üzere, bu bölgelerin kesinlikle iade edilmeyip elde tutulması gerektiğini savunmaktaydı. Toprakların elde tutulması, Filistinli sakinlerine İsrail yurttaşlığı verilmesini gerektirebileceğinden, demografik dengeyi İsrail aleyhine değiştirebilecek, ayrıca devletin Yahudi karakterini bozabilecek bir durum olarak görülmekteydi. Sorun, işgal altındaki topraklarda askeri yönetim kurup, tüm yetki ve sorumluluğu askeri idareye transfer etmek suretiyle aşılmıştır.⁶⁰

1967 savaşı sonunda kabul edilen 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini öngörmekte, bölgedeki her devletin "barış içinde", "tehdit ve kuvvet kullanılmasından uzak olarak", "güvenlikli ve tanınmış sınırları" içinde yaşaması hakkını kabul etmekteydi. Mısır, Ürdün ve İsrail kararı tanımış, Suriye ise tanımamıştır. Ancak, Arap ülkeleri önce İsrail'in, işgal ettiği topraklardan çekilmesini, İsrail ise önce müzakere masasında "güvenlikli ve tanınmış sınırların" tespit edilerek, çekilmenin buna göre yapılması gerektiğini savunmuştur.⁶¹ Bu durum, barışçı ve taraflarca kabul edilmiş bir anlaşma yapılmasına uzun yıllar imkân vermemiştir. Kararın bir diğer unsuru da, Filistinli mülteciler sorununa adil çözüm getirilmesi çağrısıydı. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), Filistinlilerden devlet kurma hakkı olan bir halk olarak değil, sadece bir

⁵⁸ Best vd., s. 469, 470

⁵⁹ Ibid., s. 471

⁶⁰ Münir Fahreddin-Koray Çalışkan, "Yeni İntifada ve Filistin Sorununun Kısa Tarihi", *Birikim*, Sayı 140, Aralık 2000, www.birikim.dergisi.com/birikim-yazi/4188/yeni-intifada-ve-filistin-sorununun-kisa-tarihi

⁶¹ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi ...*, s.709,710

mülteci sorunu olarak söz edilmesi ve İsrail'in var olma hakkını tanıması nedeniyle 242 sayılı kararı kabul etmemiştir.⁶²

242 sayılı BM kararı, İsrail'in 1967 savaşında işgal ettiği topraklardan çekilmesine vurgu yapmakta, 1948 savaşında işgal ettiği topraklar ise söz konusu edilmemektedir.⁶³ Oysa İsrail 1948 savaşı sonunda topraklarını %78'e çıkarmış, Taksim Planı'nda öngörülen (%56,4) topraklarını %22 oranında artırmıştır. Filistinlilerin geri kalan %22 oranındaki toprağı da 1967 savaşında işgal edilmiştir ve halen de tüm tartışmalarda işgal altındaki topraklar kavramıyla kast edilen, İsrail'in bu savaşta işgal etmiş olduğu %22'lik Filistin toprağı olup, 1948'de işgal ettiği topraklar adeta kazanılmış hak olarak görülmektedir. "İsrail, tanınmış ve güvenli sınırlar kavramını, 5 Haziran 1967 öncesine dönmeme konusundaki politikasına destek olarak yorumlamakta(dır)... En iyi koşullarda 242 sayılı karar bütün unsurlarıyla uygulansa ve İsrail %100'lük bir çekilme gerçekleştirse bile kurulacak Filistin devleti, tarihi Filistin topraklarının %22'sinde kurulmuş olacaktır."⁶⁴ Aynı husus yerleşimciler bakımından da geçerli olup, İsrail'in, 1967 öncesinde işgal ettiği topraklara yerleştirdiğı Yahudilerin durumu gündeme gelmemektedir.

1967 Arap-İsrail savaşının Filistin sorunu bakımından en önemli sonucu, Filistinlilerin kendi mücadelelerinin sorumluluğunu üstlenmeleri olmuştur. 1950'li yılların sonlarından itibaren kurulmaya başlanan Filistinli gerilla ya da fedai örgütleri, Batı Şeria ve Gazze'den yaptıkları saldırılarla, bu toprakları ellerinde tutan Arap ülkelerinin İsrail'in sert misillemeleriyle karşılaşmasına neden olmuş, Mısır lideri Nasır, fedailerini kontrol amacıyla 1964'te Kahire'de düzenlenen Arap

Zirvesi'nde bir şemsiye örgüt olarak FKÖ'nün kuruluşunu sağlamıştır.⁶⁵

1947-1967 arasında Arap devletleri Filistinliler adına konuştuklarını ileri sürmüşler, Filistinlilerin siyasi sürece aktif katılımını desteklememişlerdir. 1967'deki topyekûn yenilgiyle bu iddialar sona ermiş ve o güne dek Araplar arası siyasetin aracı olan FKÖ, tamamen yeni bir rol elde ederek, "İsrail karşısındaki Arap muhalefetinin simgesini, gerileyen askeri kuvvet yerine, ilerleyen gerillaya dönüştürünce" uluslararası alanda önemi artmıştır.⁶⁶

El Fetih Lideri Yaser Arafat'ın başına geçmesiyle FKÖ, Arap ülkelerinden olabildiğince bağımsız bir politika izlemeyi hedeflemiş, sonunda bir Filistin milli kimliğı oluşturmayı başarmıştır.

1967 Arap-İsrail savaşı, askeri, ekonomik ve psikolojik açıdan Arap ülkeleri için ağır sonuçlar doğurmuş, 1950'lerde sosyal reform programları ve Arap birliğı sloganıyla iktidara gelen askeri rejimleri güçsüzleştirmiş, Irak ve Suriye'de iktidar değişikliklerine yol açmıştır. Nasır, savaş sonrasında popülaritesini korumuşsa da prestiji ciddi ölçüde sarsılmıştır. Nasır'ın 1970'deki ölümü, Arap milliyetçiliğini daha da zayıflatmıştır.

Arap ülkelerinin bir ölçüde de olsa gururlarını onaran gelişme, 1973 Ekim (Yom Kippur) savaşında İsrail'e karşı elde ettikleri nispi başarı olmuştur.

1973 Arap-İsrail Savaşı

Nasır'ın ölümünden sonra yerine gelen yardımcısı Enver Sedat, İsrail'in Sina'dan çekilmesini ve Süveyş Kanalı'nın yeniden uluslar arası deniz trafiğine açılmasını sağlamak ve bozulan ekonomiyi düzeltmek için, hem savunma

⁶² Cleveland, a.g.e., s.398

⁶³ Arı, a.g.m., s. 17,18

⁶⁴ Ibid., s. 17,18

⁶⁵ Best vd., a.g.e. s. 477

⁶⁶ Bernard Lewis, *Ortadoğu-İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi* (Çev. Selen Y. Kölay), 11.b., Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2015, s. 458

harcamalarının yükünden kurtulup, hem Amerikan yardımı alabilmek düşüncesiyle, İsrail ile barış yapılmasını planlamıştı.⁶⁷ Ancak, o günkü sınırlarını güvenliği için hayati önemde gören İsrail'in bu öneriyi kabul etmemesi üzerine Sedat, savaş seçeneğine yönelmiş, Sovyetler Birliği'nin detanta zarar vermemek için Mısır'ın silah taleplerini reddetmesi nedeniyle, ilişkiler kopma noktasına gelmek üzereyken sağlanan anlaşmayla silah temini mümkün olmuştur. Bu çerçevede, Mısır, Suriye ve Ürdün arasında yapılan savaş planlamalarının ardından, İsrail'in Yom Kippur tatilinde olduğu 6 Ekim 1973'te Mısır ve Suriye kuvvetleri iki ayrı cepheden İsrail'e saldırıya geçmişlerdir.⁶⁸ Mısır Ordusu Süveyş Kanalı'nı geçmeyi, Suriye Ordusu da Golan'ı işgal etmeyi başarmıştır. Ancak İsrail'in, Amerika'nın havadan cephaneye ikmal yaparak yardımda bulunduğu karşı saldırısıyla durum değişmiş ve 22 Ekim'de ateşkes ilan edilmiştir. Bundan sonraki süreç, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in "mekik diplomasisi" sonucunda, İsrail ile Mısır ve Suriye arasında imzalanan anlaşmalarla Sina ve Golan'a ilişkin düzenlemeler yapılması olmuştur. Böylece İsrail, işgal ettiği Arap topraklarını geri verme kavramını yavaş yavaş benimsemeye başlamıştır.⁶⁹ 1978 Camp David anlaşmalarına giden yol da bu şekilde açılmıştır.

1973 Arap-İsrail savaşının bir diğer sonucu, Arap ülkelerinin petrolü Batıya karşı silah olarak kullanmaya karar vermeleri ve bütün dünyada bir petrol krizinin ortaya çıkması olmuştur. Aslında petrol krizi, doğrudan doğruya Arap-İsrail savaşının sonucu olmayıp, bu savaş krizi hızlandırmıştır.⁷⁰ Petrol fiyatlarındaki hızlı artışlar, özellikle Batı Avrupa ve Japonya'da paniğe neden olmuş, ancak sarsıntı kısa sürede atlatılmıştır. Batılı ülkelerin petrol

fiyatlarını kendi sanayi mamullerine aksettirmeleri, Batı'nın endüstrisine, silahlarına, teknolojisine ihtiyaç duyan Arap ülkelerini de etkilemiştir. Sonuçta, BM'nin 242 ve 338 sayılı kararlarının desteklendiğine dair yapılan bazı açıklamalar dışında, Batılıların ve ABD'nin Ortadoğu politikasında ciddi bir değişiklik de meydana gelmemiştir.⁷¹ Ancak kriz, petrolün fiyatından çok, petrole erişimin hayati olduğunun anlaşılması ve Batı'nın, petrol üreticisi devletlerin çoğunda egemen olan monarşileri destekleme ve İran Körfezi'nde statükoyu koruma temelinde bir politika izlemesine yol açması bakımından önem arz etmiştir. Irak'ın 1990'da Kuveyt'i ilhak ederek bu statükoyu değiştirme girişimi,⁷² Saddam rejiminin devrilmesi sürecini başlatan, sert ve kararlı bir ABD tepkisiyle karşılaşmıştır.

1973 savaşı sonunda Mısır, yalnızca Sina'yı geri almakla kalmamış, ABD ile de ilişkilerini geliştirerek, Sovyet kampından uzaklaşmaya başlamıştır. Mısır gibi önemli bir Arap ülkesinin ABD ile yakınlaşması, Ortadoğu'da dengeleri ciddi şekilde etkileyecektir.

İsrail-Mısır barışı, Arap dünyasında büyük bir tepkiyle karşılanmış, Arap ve Filistin davasına ihanet olarak görülmüş, bu ülkenin Arap Ligi'nden çıkarılmasına neden olmuştur. Mısır'ın yokluğunda Irak ve Suriye'deki Baas yönetimleri bölgesel egemenlik mücadelesine yönelmişlerdir.

ABD, ilk kez bir Arap ülkesinin İsrail ile barış anlaşması imzalamasını ve en büyük Arap ordusunun savaştan çekilmesini sağlayarak, İsrail'in güvenliği için çok önemli bir adım atmıştır. Ancak, anlaşmanın diğer Arap ülkelerini de İsrail ile uzlaşmaya yöneltceği beklentisi gerçekleşmemiş, aksine Arapların İsrail'e yönelik tutumu sertleşmiş, özellikle 1970 Ürdün iç savaşından sonra Filistinli gerillaların

⁶⁷ Best vd., a.g.e., s. 474

⁶⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi ..., s. 718,719

⁶⁹ Ibid., s. 721,723

⁷⁰ Ibid.,s. 725

⁷¹ Ibid., s.726-728

⁷² Cleveland, a.g.e., s.412

üslendiği Lübnan, İsrail'e karşı giderek artan gerilla saldırılarının merkezi haline gelmiş, bu durum, İsrail'in misillemelerine ve nihayet 1982'de FKÖ'yü çıkartmak için Lübnan'a geniş çaplı harekâtına neden olmuştur. Arap-İsrail gerginliğinin artmasında İsrail'in tutumu da önemli rol oynamış, Camp David'den hemen sonra Ekim 1978'de Tel Aviv'deki bakanlıkları Kudüs'e nakletmeye başlaması, 1980'de Doğu Kudüs'ü, 1981'de Golan'ı ilhak etmesi, Arapların tepkisini çekmiştir.⁷³

1973 savaşı, daha önce Filistin'de Müslümanların, Hıristiyanların ve Musevilerin eşit statüde yaşayacağı tek devlet kurulmasını amaçlayan FKÖ'nün, 1974'te politikasını köklü şekilde değiştirmesine neden olmuştur. 1973 savaşında Arap ülkelerinin İsrail'e karşı ilk kez başarılı olmaları ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilebileceği bir zeminin ortaya çıkması, işgalin sona ermesi halinde Filistin topraklarında egemenliği kimin alacağı tartışmalarına neden olmuş, İsrail 1967'de Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü işgal ettiğinde bu bölgeler Ürdün egemenliğinde olduğundan Ürdün'ün egemenlik iddiasını gündeme getirebileceği endişesi (Ürdün FKÖ'nün sadece mülteci kamplarında yaşayan Filistinlilerin temsilcisi olduğunu ileri sürüyordu) FKÖ'yü, Batı Şeria ve Gazze'de bir Filistin devletinin kurulması hedefine yöneltmiştir. Bu şekilde İsrail'in var olma hakkını da üstü kapalı olarak tanıyan FKÖ, 1988'de 242 sayılı BM kararını da kabul edecektir.⁷⁴ FKÖ'nün, 1974'te Arap Ligi tarafından Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak tanınması, Filistin topraklarında kimin egemen olacağı tartışmasını da sonlandırmıştır. FKÖ aynı yıl BM'de gözlemci statüsü elde etmiştir.

FKÖ'nün, hedeflerinde değişiklik yapması ve Filistin halkının tek meşru temsilcisi kabul edilmesi, İsrail'i bu konuda

tedbir almaya yöneltmiş, İşçi Partisi hükümeti Gazze Şeridi ve Batı Şeria'daki Filistinliler için sınırlı özerklik öngören bir sivil yönetim önerisini gündeme getirmiştir. Simon Peres tarafından ortaya atılan bu öneri, sürgündeki FKÖ ile işgal altındaki topraklardaki Filistinliler arasındaki siyasi bağı ortadan kaldırmayı ve işgal altındaki topraklardaki yerel çıkarları öne çıkarmak suretiyle böl-yönet siyaseti uygulamayı, ayrıca işgali normalleştirmeyi amaçlamaktaydı.⁷⁵ Peres Planı çerçevesinde 1976'da yapılan belediye seçimlerinde FKÖ ile bağlantılı adayların büyük başarı kazanması, Filistinlilerin, FKÖ'nün Filistin halkının temsilcisi olmadığını ileri süren İsrail'i onaylamadığını işaret etmekteydi. "1976 seçimlerinin de gösterdiği gibi, İsrail politikalarına ve askeri idaresine karşı yürütülen sivil direniş, 1987 intifadasından çok önce başlamıştır. Boykotlar, gösteriler ve vergi vermeyi kitlesel olarak reddetme gibi eylemler gündelik hayatın bir parçasıydı."⁷⁶

İsrail için nerdeyse devrim niteliğinde olan ve 30 yıldır iktidarda bulunan İşçi Partisi'nin yenilgisiyle sonuçlanan 1977 seçimlerinde Menahem Begin ve Likud Bloku'nun iktidara gelmesi, işgal altındaki topraklarda Yahudi yerleşimlerinin ve ilhak politikasının yoğunlaştırılmasına yol açmıştır. Revizyonist Siyonizmin savunucusu⁷⁷, 1943'den 1948'e kadar aşırı milliyetçi terör örgütü Irgun'un lideri olan Begin, tüm Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde Yahudi yerleşim birimleri kurulmasını amaçlamaktaydı. "Likud Partisi'nin seçim platformunda işgal edilmiş topraklar ve bilhassa Batı Şeria için 'Judea ve Samaria hiçbir yabancı devlete teslim edilmeyecektir, Deniz ile Şeria nehri arasındaki topraklar üzerinde münhasıran İsrail egemenliği vardır.' deniyor ve İsrail

⁷⁵ Fahreddin-Çalışkan, a.g.m.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ze'ev Jabotinsky tarafından sosyalist "İşçi Siyonizmine" karşı geliştirilmiştir, İsrail sağının kurucu ideolojisi olarak kabul edilmektedir.

⁷³ Armaoğlu, a.g.e., s. 746,747

⁷⁴ Cleveland, a.g.e., s. 398

gençleri işgal edilmiş topraklara yerleşmeye çağırılıyordu.”⁷⁸ Kısacası İsrail, Batı Şeria ve Gazze’den çekilmeyecek, yerleşimlerle Yahudileştireceği bu topraklarda bir “Filistin varlığı”nın kurulmasına imkan vermeyecekti.⁷⁹

Nitekim Begin iktidara geldiğinde 3200 nüfuslu 24 yerleşim birimi varken, altı yıl sonra iktidardan ayrıldığında yerleşimcilerin sayısı 28.400’e, yerleşim birimlerinin sayısı da 106’ya çıkmıştır.⁸⁰ Yerleşim faaliyetleri, hükümetin, Filistinlilerin sahip oldukları topraklarda yasa dışı yerleşim birimleri kuran Guş Emunim (Sadıklar Bloku) gibi militan dinci örgütleri desteklemesiyle daha da artmış, Filistinli nüfusun yoğun olduğu yerleri bölüp, tecrit etme ve kollektif bir Filistin kimliğinin ortaya çıkmasını önleme hedefine yönelmiştir.⁸¹ Bu politika, “iddiaların tersine, ‘kendilerine ayrılmış küçük toprak parçasına sığmaya çalışan Yahudilerin gayri nizami yerleşme çabası değil,’ stratejik olarak yerel halkın arasında, Filistinlilerin birbirleriyle ilişkilerini en aza indirmek amacıyla, hedeflenmiş bölgelerde kolonizasyondur.”⁸²

Yerleşim birimleri için ihtiyaç duyulan arazi, askeri idarenin güvenlik amacıyla özel Arap topraklarına el koyması gibi uygulamalarla sağlanmıştır. Ayrıca Begin Hükümeti 1980’de, tapuları olmayan ve ekilmemiş arazilerin, devletin uygun gördüğü şekilde kullanacağı devlet arazileri olarak sınıflandırıldığını ilan etmiş, bu sayede Batı Şeria’da 400 dönümlük bir alana el koyduğu gibi, Gazze Şeridi’nin %30’u da İsrail Devleti’nin eline geçmiştir.⁸³

Begin’in ilhak stratejisi, işgal altındaki toprakların İsrail’e ekonomik bağımlılığı esasına dayanmıştır. Filistinliler, İsraili işverenler için ucuz işgücü deposu

olmuş, İsraili işverenlerin verecekleri işlere bağımlı hale gelmiş, bazı bölgelerde yerleşim birimleri haricinde iş imkânı bulamamışlardır. İsrail, işgal altındaki toprakların bağımsız ekonomik gelişimine izin vermemiştir.

İdari alanda ise Likud da, İşçi Partisi Yönetimi gibi sınırlı bir otonomi planı ve daha sonra bunun devamı mahiyetindeki “köy meclisleri” planını ortaya atmıştır.⁸⁴ Likud’un amacı da, işgal altındaki topraklarda FKÖ karşıtı ya da en azından ondan bağımsız bir lider kadrosu yaratarak, FKÖ’yü hem temsil gücünden yoksun bırakmak, hem de uluslararası platformda zayıflatmaktır.⁸⁵ Bu deneyim de direnişle karşılaşmış, direniş sırasında birçok lider sınır dışı edilmiş ya da tutuklanmış, sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, üniversiteler kapatılmıştır. Bu eylemleri FKÖ’nün içeriye sızarak kışkırttığını öne süren Likud Hükümeti, 1982’de Lübnan’a müdahale ederek, sadece FKÖ’nün bu ülkeden çıkarılmasını değil, aynı zamanda işgal altındaki topraklarda yükselen Filistin milliyetçiliğini de önlemeyi amaçlamıştır.⁸⁶ Ancak, İsrail’in bu amacında başarılı olamadığı, 1987’de birinci İntifada’nın başlamasıyla anlaşılacaktır.

Birinci İntifada ve Oslo Süreci

İsrail işgaline karşı yürütülen en etkili sivil direniş hareketi olan İntifada, tabandan yayılmış, dış dünya ile bağlantıları olmaksızın mülteci kamplarında yetişen gençler ve çocuklar “Arafat’ın generalleri” olarak İntifada’nın ön sıralarında yer almıştır. 25 yıl süresince gerilla savaşı direniş ya da terörizm olarak adlandırılan bir mücadelenin ardından, FKÖ’nün İsrail’e karşı mücadelesinin niteliği değişmiştir. O güne kadar öncelikli amacı propaganda olan ve diğer ülkelerdeki İsraili ve başka hedeflere yönelik eylemler yürüten FKÖ, mücadelesini

⁷⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi ..., s. 376

⁷⁹ Ibid., s. 377

⁸⁰ Cleveland, a.g.e., s. 404

⁸¹ Ibid., s. 404

⁸² Fahreddin-Çalışkan, a.g.m.

⁸³ Cleveland, a.g.e., s. 404

⁸⁴ Fahreddin-Çalışkan, a.g.m.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid.

işgal altındaki topraklara taşıyarak yeni bir isyan ve direniş dönemi başlatmıştır. İntifada, yabancı ülkelerdeki hedefler yerine, ülke içindeki işgalci unsurlara yönelmişti, “birincil amacı da artık dikkat çekmek değil, işgalin cesaretini ve gücünü kırmaktır.”⁸⁷

Yaklaşık dört yıl süren ve grevler, gösteriler, İsrail ürünlerinin boykotu ve vergi ödememek gibi sivil itaatsizlik eylemlerine dayanan İntifada, Filistinlilerin aslında İsrail Yönetimi’ne karşı olmadığı görüşünü ortadan kaldırmış, işgalin İsrail demokrasisi ile bağdaşp, bağdaşmadığı sorusunu gündeme getirmiş, silahlı İsrail askerlerinin Filistinli çocuklara şiddet uyguladığı görüntüler, uluslararası alanda İsrail’i oldukça güç durumda bırakmıştır.⁸⁸

Bu dönemde Sovyet Yönetimi’nin göçe izin vermesiyle SSCB’den gelen bir milyon civarında Yahudi’yi bünyesine katmaya çalışan İsrail için İntifada, işgali çok pahalı ve sürdürülmesi güç bir noktaya getirmiştir.⁸⁹

Buna karşılık İntifada, ilk yıllarında FKÖ’yü siyasi açıdan güçlendirmiş, FKÖ’nün 1988’de ilan ettiği sürgünde Filistin devleti, yüzden fazla ülke tarafından tanınmıştır. Ancak, 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgali ile başlayan Körfez Krizi sırasında izlediği tutum, FKÖ’nün hiç öngörmediği şekilde aleyhine olmuştur.

Körfez Krizi sırasında Irak Lideri Saddam Hüseyin, Scud füzeleriyle saldırdığı İsrail’in savaşa girmesini ve Krizin Arap-İsrail savaşına dönüşmesini sağlamaya yönelik bir strateji izlemiştir. Ayrıca, Saddam’ın Kuveyt işgalini sonlandırmak için, İsrail’in de Filistin’i işgale son vermesi gerektiğini savunması, Filistinliler arasında sempati ile karşılanmıştır. “Filistinliler aynı zamanda ilk kez İsraililerin Scudlarla vurulduğuna şahit olmuşlardır. İşgal altındaki topraklarda

Scudlar umut demektir, daha da ötesi bir çeşit rövanş duygusu uyandırılmıştır.”⁹⁰

FKÖ, İsrail’in Irak’a yönelik Batı müdahalesinin başlıca destekçilerinden biri olduğunu düşünmüş, Araplar arası bir sorunun Batı’nın askeri müdahalesi ile çözümüne karşı çıkmıştır. Bu çerçevede FKÖ, sorunun uzlaşmayla çözümünü savunmuş, arabuluculuk teklifinde bulunmuş, Kriz boyunca resmi tarafsızlığını sürdürmüştür.⁹¹ Ancak, FKÖ’nün sonuçta eylem ve beyanlarıyla “taraf” olarak değerlendirilmesiyle, İntifada’nın sağladığı Filistin’in haklılığı imajı zarara uğramış, Batı’nın sempatisi, Arap ülkelerinin maddi desteği azalmış, Arafat içerde ve dışarıda yoğun eleştirilere maruz kalmış, liderliği tehlikeye girmiştir.⁹²

Körfez Krizi, ABD’nin soğuk savaştan sonra nüfuz mücadelesinde rakipsiz kaldığının en önemli göstergesiydi ve Ortadoğu’da parametrelerini tek hegomonik güç olarak belirleyeceği yeni bir dönemi işaret etmekteydi. Arap-İsrail çatışması Soğuk Savaşın en önemli mücadele alanlarından biri olmuş ve süper güçlerin farklı devletlerin yanında yer almaları, çözüm için gerçek bir adım atılmasını önlemişti. “Dünyanın başka yerlerindeki paralel barış süreçleri için olduğu gibi, Ortadoğu barış süreci için de, Soğuk Savaşın bitmesi gerekiyordu.”⁹³

Körfez Krizi sonrası oluşan atmosferde ABD’nin önemli Arap ülkelerinin desteğini sağlayabilme fırsatını elde etmiş olması ve İsrail ve FKÖ’nün zayıflayan siyasi konumları, 1991’de Madrid’de, İsrail ve Arap ülkeleri ile Filistinlilerin barış müzakerelerine başlamalarına imkan tanımıştır.

İki taraflı ve çok taraflı olmak üzere iki kola ayrılan görüşmelerle, İsrail ile Suriye,

⁸⁷ Levis, a.g.e., s. 458

⁸⁸ Best vd., a.g.e., s.479

⁸⁹ Ibid., s. 480

⁹⁰ Bülent Aras, *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 82

⁹¹ Ibid., s. 80

⁹² Ibid., s. 80-85

⁹³ Levis, a.g.e., s, 461

Lübnan, Ürdün ve Filistin arasında ayrı ayrı barış anlaşmaları yapılması hedeflenmiş, ayrıca su ve çevre sorunları, silahların denetimi, mülteciler ve ekonomik kalkınma gibi daha geniş bölgesel sorunların çözülmesi amaçlanmıştır.⁹⁴

İsrail'in FKÖ ve Doğu Kudüs ile bağlantılı Filistinliler ile görüşmeyi kabul etmemesi nedeniyle, Filistinlilerin Ürdün ile ortak heyet halinde katıldıkları görüşmelerde somut bir ilerleme kaydedilememiştir. 1992'de İzak Rabin liderliğindeki İşçi Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra, İsrail'in FKÖ ile doğrudan diyaloga geçme düşüncesi güçlenmiş, Ocak 1993'de Oslo'da Norveç'in arabuluculuğuyla başlayan gizli görüşmeler, Eylül 1993'de İsrail ile FKÖ'nün birbirlerini tanımaları ve ortak bir İlkeler Deklarasyonu imzalamalarıyla neticelenmiştir. Deklarasyon, daha sonra yapılacak anlaşmalar için bir çerçeve niteliğinde olup, bir takvime bağlı olarak, geçici ve kalıcı dönemlere ilişkin düzenlemeleri içeren aşamalı bir süreç öngörmektedir.

Buna göre, 5 yıllık geçiş döneminin ilk aşamasında, İsrail askerlerinin çekildiği Gazze ve Eriha'da geçici bir özerk yönetim/Filistin otoritesi oluşturulacaktır. İkinci aşama beş özel alanda yetki devrini içeren "Erken Devir" aşaması, üçüncü aşama "Geçici Dönem ve Seçimler" aşamasıdır. (Filistin Yasama Meclisi seçimleri, Ocak 1996'da gerçekleştirilmiş, Meclis Mart 1996'da çalışmaya başlamıştır.) Son aşama, geçiş döneminin üçüncü yılı başlangıcından (Mayıs 1996) daha geç olmamak üzere mümkün olan en kısa sürede başlayacaktır. Nihai statü görüşmelerinde Kudüs, mülteciler, yerleşimler, güvenlik düzenlemeleri, sınırlar, komşu ülkeler ile ilişkiler ve işbirliği ile iki tarafı ilgilendiren diğer sorunların çözümü amaçlanmıştır. Bu

son aşama, Mayıs 1999'da yürürlüğe girecektir.⁹⁵

Geçiş dönemine ilişkin anlaşmalar, aşama aşama imzalanarak uygulanmaya başlamıştır. Mayıs 1994'te imzalanan Gazze-Eriha Anlaşması uyarınca, İsrail askerlerinin çekilmesinin ardından, bölgenin denetimi Filistinlilere bırakılarak, 9 bin kişilik Filistin Polis Gücü oluşturulmuş, Arafat, 1994'te Gazze Şeridi'ne gelmiş ve 24 kişilik Filistin otoritesi kurulmuştur.⁹⁶

Eylül 1995'te imzalanan Oslo II /Taba Anlaşmasıyla, Filistin otoritesinin yetkileri, Batı Şeria'daki bazı kasabalar ile büyük şehirlere genişletilmiş, Ocak 1997'de Hebron/El Halil'e ilişkin ayrı bir anlaşma imzalanmıştır. Ekim 1998'deki Wye Memorandumu, 1967'de işgal edilen Filistin topraklarını A, B, C bölgelerine ayırmakta, Filistin topraklarının % 18.2'lik (A Bölgesi) bölümünde Filistin Yönetimi'ne tam yetki vermekte, %21.8'lik (B Bölgesi) kısımda Filistin Yönetimi'nin sivil, İsrail'in askeri denetimi söz konusu olmakta, geri kalan %60'lık (C Bölgesi) bölümde ise İsrail'in sivil ve askeri tam denetimi sürmektedir. Likud Lideri Benyamin Netanyahu'nun Başbakanlığı döneminde uygulanamayan bu anlaşmaya işlerlik kazandırmak amacıyla, İşçi Partisi ve Ehud Barak işbaşına geldikten sonra, Eylül 1999'da Wye II /Şarm El Şeyh Anlaşması imzalanmıştır.⁹⁷

Bu anlaşmaların uygulanmasında, ciddi sıkıntılarla karşılaşılmış, İsrail bir sonraki aşamaya geçiş için her defasında yeni tavizler talep etmiş, yükümlülüklerine uymamış, ayrıca yerleşim faaliyetlerini devam ettirmiştir. 140 yerleşim birimini kapsayan C Bölgesi'nde Yahudi yerleşimleri arasındaki bağlantıyı sağlamak için by-pass yolları yapıp, kontrol noktaları oluşturularak, işgal çeşitli şekillerde genişletilmiştir. Bu dönem boyunca Yahudi

⁹⁴ Best vd., s. 480

⁹⁵ Aras, a.g.e., s. 112

⁹⁶ Ibid., s. 122,123

⁹⁷ Arı, a.g.m., s. 23

yerleşimcilerin Filistinlilere saldırıları da artmış, 1994’de bir yerleşimcinin El-Halil’de bir camide 29 Filistinliyi, ardından çıkan protestolarda da, İsrail güvenlik güçlerinin 30 Filistinliyi öldürmesi üzerine Hamas, Kudüs ve Filistin’de sivilleri hedef aldığı bombalı saldırılar gerçekleştirmiştir. 1995’de Oslo’nun mimarı olarak kabul edilen Başbakan Rabin’in, bir yerleşimci tarafından öldürülmesi, İsrail’de laikler ile dinciler arasındaki siyasi farklılıkların keskinleştiğini, Filistinliler ile barışın toplumsal bölünmeyi arttırdığını ortaya koymuştur.

Geçiş sürecine ilişkin taahhütler tam olarak yerine getirilmediği halde, Temmuz 2000’de Barak ile Arafat arasında Camp David’de nihai dönem müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmiştir. İsrail, o güne kadar 1967’de işgal ettiği Filistin topraklarının %18’inden çekilmişti. Oysa toprakların % 94-97’lik bölümünün nihai statü görüşmeleri öncesinde Filistinlilerin denetimine girmesi gerekmektedir.⁹⁸

Camp David görüşmeleri; Filistin devletinin bağımsızlığı, Batı Şeria’dan çekilme ve buradaki Yahudi yerleşimlerinin geleceği ile Filistinli mültecilere tazminat konularında kısmi tavizler verdiği iddia edilen Barak’ın bütün bu tavizler için Kudüs üzerinde İsrail egemenliğinin devam etmesini ön koşul olarak ileri sürmesi nedeniyle başarısızlığa uğramıştır.⁹⁹ Barak’ın ne gibi tavizler verdiği ya da taviz verip vermediği net değildir. Barak, Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkını kabul etmemiş, sadece sınırlı bir tazminat verilmesine yanaşmıştır. İsrail, mültecilerin evlerini terk etmiş olmalarının hukuki sorumluluğunu üstlenmeyecekti ve bu konunun bir daha gündeme getirilmemesini şart koşmaktaydı.¹⁰⁰ “Oysa nükleer silahlarla ve çok büyük bir orduya sahip olan İsrail, Avrupa’daki anti-semitik soykırımlardan ötürü mağdur konumunda olduğu iddiasını

ve tazminat taleplerini hala sürdürmektedir.”¹⁰¹

Barak, “bağımsız” Filistin devletinin ağır silahlarla donatılmış bir ordusunun bulunmaması, İsrail’in onayı olmadan diğer devletlerle ittifak anlaşması yapmaması, İsrail’in bir tehdit algılaması durumunda Ürdün vadisinde askeri güç konuşlandırması¹⁰² gibi koşullarla, Filistin devletinin egemenliği kavramının da içini boşaltmaktaydı. Böylece, Filistin devletinin bağımsız değil, İsrail’e bağlı vasal bir devlet olacağı anlaşılmaktaydı. Filistin devletinin sınırlarının (İsrail-Filistin sınırının) 1967 öncesi sınırlar olması gerekirken, İsrail Doğu Kudüs’ü ilhak ederek, Batı Şeria’da yeni Yahudi yerleşim birimleri kurarak ve “ayırım duvarı” inşa ederek, İsrail-Filistin arasındaki sınırın belirlenmesini imkânsız hale getirmekteydi.¹⁰³ Ayrıca, bu devletin toprakları üç parçaya bölünecek ve İsrail’in olağanüstü durumlarda kapatabileceği güvenli serbest geçiş yolları ile birbirine bağlanacaktı. Kudüs’ün her iki devletin de başkenti olabileceği belirtilmekle birlikte, sembolik denecek kadar küçük bir kısmı Filistinlilere bırakılmakta, kutsal yerler dâhil Kudüs’ün geri kalanında İsrail’in egemenliğinin söz konusu olacağı vurgulanmaktaydı.¹⁰⁴

Arafat’ın bu önerileri reddetmesiyle Camp David’de bir anlaşma sağlanamamış, hemen ardından başlayan El Aksa İntifadası ve sonrasında yaşanan gelişmeler, barış umutlarını iyice söndürmüştür.

Oslo mutabakatlarıyla İsrail’in gerçekten barışı amaçlayıp amaçlamadığı tartışmaya açıktır. FKÖ, stratejik bir tercih yaparak İsrail ile sorunlarını barış müzakereleri yoluyla çözmeyi kabul etmiştir.

⁹⁸ Ibid., s. 23

⁹⁹ Ibid., s. 23

¹⁰⁰ Ibid., s. 26

¹⁰¹ Edward W.Said, “Oslo’nun Sonu”, *Birikim*, Sayı 140, Aralık 2000, www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4193/oslo-nun-sonu

¹⁰² Arı, a.g.m., s. 25

¹⁰³ Mehmet Şahin, “Bitmeyen Senfoni: Ortadoğu Barış Süreci”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 22, Ekim 2010

¹⁰⁴ Arı, a.g.m., s. 24

Amacı, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesini, başkenti Kudüs olan bağımsız ve egemen bir Filistin devletinin kurulmasını, mültecilerin geri dönüş haklarının kabul edilerek topraklarına dönmesini ve Yahudi yerleşim birimlerinin kaldırılmasını sağlamaktır. İsrail ise ne mültecilerin geri dönüş hakkını kabul etmeyi, ne Yahudi yerleşimlerinin bütünüyle kaldırılmasını, ne bağımsız ve egemen bir Filistin devletini, ne de Kudüs'teki fiili hâkimiyetinin tartışılmasını istemektedir. Filistin sorununun özünü teşkil eden tüm bu konuları nihai dönem müzakerelerine bırakarak, "stratejik muğlaklık siyaseti"¹⁰⁵ izlemektedir. İsrail'in amacı, her zaman olduğu gibi, sadece güvenliğini sağlamaktır. Filistinliler için 1970'lerde gündeme getirdiği sınırlı özerklikten fazlasını istememektedir. Adı devlet de olsa, Filistin devletinin egemenliği ve bağımsızlığı sınırlanmalı, başlıca işlevi yönettiği topraklardan İsrail'e bir tehdit yöneltmemesini sağlamak olmalıdır. Bu devletin vatandaşları ile bağları koparılmalı, Filistinliler, aralarına Yahudi yerleşim birimlerinin, bu birimleri bağlayan yolların, kontrol noktalarının girdiği, birbirinden kopuk toprak parçalarında yaşamalı, İsrail'e bağımlı olmalı, kolektif kimlik geliştirememelidir.

Oslo mutabakatları uyarınca Filistin otoritesi ile yasama-yürütme organları ve güvenlik güçleri hızla oluşturulurken, sıra İsrail'in yetki ve toprak devrine geldiğinde ağırdan alınması, nihai dönem müzakerelerinde ise Filistinlilerce kabulü mümkün olmayan önerilerin gündeme getirilmesi, İsrail'in yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Tarafların yükümlülüklerine uymamalarına karşı bir yaptırım veya anlaşmaları denetleyecek uluslararası bir mekanizma öngörülmemiş olması da, Oslo mutabakatlarının eksik bir yönünü oluşturmuştur.

Sonuç olarak, İsrail bakımından Oslo mutabakatlarının İntifada'yı sona erdirmeyi ve işgali meşrulaştırmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Eylül 2000'de başlayan ikinci İntifada, barış sürecinin sonu değil, sonucu olarak görülmelidir.¹⁰⁶ İkinci İntifada'ya giden yolda Filistin Yönetimi'nin sorumluluğu da göz ardı edilmemelidir. "Yeni Filistin İntifadası, kısmen, sahte vaatlerle halkını aldatan, kendi adına yaptıkları müzakerelerde bile yetersizlikleri ayyuka çıkarken, ticari tekellerini ellerinden bırakmayan bir dizi yozlaşmış görevliyi yönetimde tutan Arafat'a yöneliktir."¹⁰⁷ Filistin yönetiminin yolsuzlukları, El Fetih'in 2006 genel seçimlerini kaybetmesinde en önemli faktörlerdendir.

El Aksa İntifadası ve Yol Haritası

Likud lideri Ariel Şaron'un Eylül 2000'de, 1000 civarında polisin eşliğinde Mescidi Aksa'ya yaptığı kışkırtıcı ziyaret, her an patlamaya hazır olan Filistin topraklarında beş yıl sürecek son derece yıkıcı yeni bir ayaklanmaya yol açmıştır. İkinci İntifada'yı, birincisinden ayıran temel özellik silahlı olmasıdır. Hamas, İslami Cihad ve El Fetih'in silahlı kolu El Aksa Tugayları tarafından gerçekleştirilen, İsrail şehirlerini ve sivilleri hedef alan intihar saldırılarına İsrail'in, çekildiği Filistin topraklarını yeniden işgal ederek, orantısız güç kullanarak ve Filistinli liderlere suikastler düzenleyerek karşılık vermesi çatışmaları tırmandırmış, Filistin'in zaten zayıf olan ekonomisinin çökmesine, şehirlerinin tahrip olmasına neden olmuştur.

İsrail, terör eylemlerinden sorumlu tuttuğu Arafat'ı ve Filistin güvenlik güçlerini hedef alarak, Mart 2002'de Filistin Yönetimi'nin merkezi olan Ramallah'ı işgal etmiş, Arafat'ın karargâhını iki yıl boyunca kuşatma altına almış, bombalamış, Arafat'ı itibarsızlaştırma kampanyası yürütmüştür.

¹⁰⁵ Fahreddin-Çalışkan, a.g.m.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Said., a.g.m.

Arap Ligi, Mart 2002’de barışı sağlamak amacıyla girişimde bulunarak, İsrail’in 1967 öncesi sınırlarına çekilmesi ve mülteci sorununa adil çözüm bulunması karşılığında bütün Arap devletlerinin İsrail ile ilişkilerini normalleştirmesini öngören bir barış önerisi sunmuş, ancak İsrail’den olumlu ya da olumsuz bir cevap alamamıştır.¹⁰⁸

El Aksa İntifadası, ABD’de Cumhuriyetçi George W. Bush’un Başkan seçildiği, 11 Eylül 2001’de ikiz kulelere yapılan saldırıların ardından ABD’nin, terörizme karşı savaş ilan ettiği, Afganistan’ı ve Irak’ı işgal ettiği bir döneme rastlamaktadır. Bush’un terörizm ile savaş konsepti, İsrail’in Filistin ayaklanmasına karşı izlediği politika ile örtüşmektedir. Bu nedenle Bush’un inisiyatifi ile gündeme getirilen Yol Haritası öncelikle barışın önündeki engel olarak görülen ve teröre destek verdiği belirtilen Arafat’ın dışlanması amaçlamaktaydı. Filistin tarafı ancak bu şartla müzakerelerde yer alabilecekti. Bunu yolu Başbakanlık makamının oluşturulup, Batıya yakın ve ılımlı bir isim olarak bilinen Mahmud Abbas’ın Başbakanlığa getirilmesiyle bulunmuştur. Abbas’ın göreve gelmesiyle Nisan 2003’de ABD, Rusya, BM ve AB’nin oluşturduğu Ortadoğu Dörtlüsü (Quartet) tarafından hazırlanan üç aşamalı Yol Haritası, İsrail ve Filistin’e sunulmuştur.

“İsrail-Filistin Anlaşmazlığına İki Devletli Kalıcı Bir Çözüm İçin Performans Bazlı Yol Haritası”, barış karşılığı toprak esasına dayanarak, ilgili BM kararları, taraflar arasında daha önce yapılmış anlaşmalar ve Arap Barış Girişimi çerçevesinde İsrail-Filistin anlaşmazlığına çözüm bulmak ve 1967’de başlayan işgali sona erdirmek amacıyla hazırlanmış, amaca yönelik ve performans bazlı bir plandır.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Nuri Yeşilyurt, “İkinci İntifada Sonrası Filistin Sorunu ve Barış Süreci (2001-2011)”, Baskın Oran (Ed.) *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III. 2001-2012)*, 2.b., İletişim Yayınları, Ankara, 2013, s. 439, 440

¹⁰⁹ “Birleşmiş Milletler ve Barış Arayışı”, unicanakara.org.tr

Plan aynı zamanda, Ortadoğu’da İsrail ile Lübnan ve İsrail ile Suriye’yi de içerecek şekilde kapsamlı bir barış öngörmektedir. Mülteci meselesine adil ve gerçekçi bir çözüm bulunmasını hedefleyen Plan, Kudüs’ün statüsü konusunda tarafların politik ve dini endişelerinin yanı sıra, dünyadaki Museviler, Hıristiyanlar ve Müslümanların dini çıkarlarını koruyan bir karara vurgu yapmaktadır.¹¹⁰

Yol Haritası’nın ilk aşamasında Filistin’den; terör eylemlerini durdurması, İsrail ile güvenlik işbirliğine başlaması, güvenlik kurumlarını yeniden yapılandırması, yeni anayasa dâhil kapsamlı reformlar gerçekleştirilmesi, seçimleri yapması, İsrail’den; Eylül 2000’den itibaren işgal ettiği topraklardan çekilmesi, insani durumun normale döndürülebilmesi için tüm yerleşim faaliyetlerini dondurması, Mart 2001’den sonra inşa edilen yasadışı yerleşimleri boşaltması, Filistin halkına karşı uyguladığı şiddete son vermesi istenmekteydi. Birinci aşama Mayıs 2003’e kadar tamamlanacaktı. İkinci aşama, geçici sınırlara sahip bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını öngörmekteydi. İsrail’in 242 ve 338 sayılı BM kararları çerçevesinde 1967 öncesi sınırlara dönmesi hedeflenmekteydi. Bu aşamanın Filistin seçimlerinden sonra başlaması ve 6 ay (Haziran-Aralık 2003) sürmesi planlanmaktaydı. 2004-2005 olarak belirtilen son aşamada ise sınırlar, mülteciler, yerleşimler ve Kudüs’ün statüsüne ilişkin nihai statü anlaşması imzalanarak, nihai sınırlarıyla bağımsız bir Filistin devletinin kurulması amaçlanmaktaydı.¹¹¹ Planın ikinci aşamasında geçici sınırlara sahip Filistin devletinin kurulmasına giden süreci başlatmak, üçüncü aşamasında da bu devletin kurulmasıyla ilgili varılan anlaşmayı onaylamak amacıyla birer uluslararası konferans toplanması öngörülmekteydi.

¹¹⁰ “Road Map”, www.un.org

¹¹¹ Ari, a.g.m., s. 28

Yol Haritası bir zaman çizelgesi ortaya koymuş olmakla birlikte, bir aşamadan diğerine geçiş için şartların uygun olup olmadığına performansla bağlı olarak Ortadoğu Dörtlüsü karar verecektir. Ayrıca Oslo'dan farklı olarak bir nihai hedef, "nihai sınırlarıyla bağımsız Filistin devletinin kurulması" ortaya konulmaktaydı. Ancak, Yol Haritası da Oslo'da olduğu gibi, öncelikle İntifada'nın sonlandırılmasına ve İsrail'in güvenlik sorununu çözmeye odaklanmıştı, ayrıca Arafat'ın devre dışı bırakılmasıyla Filistin mücadelesinin sekteye uğratılması amaçlanmıştı.¹¹²

Yol Haritası, 1947 BM Taksim Planı'ndan beri Arap-İsrail anlaşmazlığını çözmek amacıyla uluslararası toplum tarafından ilk kez kapsamlı bir vizyon sunmaktaydı.¹¹³ Oslo sürecinden alınan derslerle daha dengeli bir yaklaşım benimsemiş, üç temel ilke üzerine inşa edilmişti: Aşamalar arasındaki geçiş koşula bağlı olmayacak, eş zamanlılık gözetilecek, izleme mekanizması ve hesap verebilirlik sağlanacak, net olarak belirlenmiş bir hedefe odaklanılacaktı.¹¹⁴ Bush'un Haziran 2002'deki vizyon konuşması temelinde Dörtlü'nün üyeleri arasındaki görüşmelerle olgunlaştırılmış, ABD'nin üyelerce hazırlanan taslakların ortak belge haline getirilmesi önerisinden sonra ABD tarafından revize edilmişti. Ancak, İsrail'in Planı kabul etmek için ileri sürdüğü çekincelerin ABD tarafından uygulamada dikkate alınması, başlangıçta ortaya konulan temel ilkeleri erozyona uğratmıştır. İsrail, önce Filistinlilerin yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiğini belirterek şarta bağlı yaklaşımını dayatıyor, paralellik ilkesini ortadan kaldırıyor, izleme mekanizmasında sadece ABD'nin yer alabileceğini

kaydediyor,¹¹⁵ kısacası Yol Haritası'nın anlamlı şekilde uygulanabilmesi imkânlarını ortadan kaldırıyor. İsrail ayrıca, geçici sınırlara sahip Filistin devletinin tamamen İsrail kontrolünde olması, İsrail'in Yahudi devleti olarak tanınması ve Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkından vazgeçilmesi gibi çekinceler ileri sürmekteydi.

ABD'nin Dörtlü'deki partnerlerinden ziyade İsrail ile çalışmayı tercih etmesi, AB, BM ve Rusya'nın karşı denge oluşturmaya çalışmak yerine, ABD'nin rolünü kabul etmesi, özellikle de Yol Haritası'nın Filistin devleti vizyonunu anlamsızlaştıran, İsrail'in Gazze'den tek yanlı çekilme planının (Disengagement plan) ABD tarafından desteklenmesi, Dörtlü'nün giderek marjinalize olması¹¹⁶ ve sürecin ABD ile İsrail tarafından belirlenmesi sonucunu yaratmıştır.

Dörtlü'nün daha sonra desteğini açıklayacağı Gazze'den tek yanlı çekilme planı, İsrail'e Yol Haritası'nın tersine, işgali sona erdirmeden Filistinlilerden ayrılmak için bir yol sunuyordu. Plan, İsrail'in sınırlarını tek yanlı belirlemeyi amaçladığı eleştirilerine yol açmış, ancak işgal altındaki bir Filistin toprağından ilk kez tümüyle çekilmeyi öngörmesi nedeniyle de desteklenmiştir. İkinci İntifada nedeniyle artan terör eylemleri üzerine gündeme getirilen Plan, Likud Partisi içinde ve hükümette yoğun itirazlara yol açmış, İşçi Partisi'nin desteğiyle onaylanabilmiştir. Batı Şeria'daki dört yerleşim biriminin yanısıra, Gazze'deki 8 bin yerleşimci ile 20 bin İsrail askerinin tahliyesi, Ağustos 2005'de, yerleşimcilerin protesto eylemleri altında tamamlanmıştır.¹¹⁷ Çekilmeye rağmen, İsrail Gazze sınırları ile hava ve deniz sahası üzerinde kontrolünü sürdürmektedir.

¹¹² Ibid., s. 30

¹¹³ Khaled Elgindy, "The Middle East Quartet: A Post Mortem", The Saban Center for Middle East Policy at Brookings, Analysis Paper, Number 25, February 2012, s. 9

¹¹⁴ Ibid., s. 9

¹¹⁵ Ibid., s. 9,10

¹¹⁶ Ibid., s. 17

¹¹⁷ Robert Klein-Gila Ansell-Brauer, "History of the Disengagement Plan", *The Jewish Agency for Israel*, 07 Nov. 2005, www.jewishagency.org

Nisan 2003'te İsrail ve Filistine sunulan Yol Haritası, taraflarca kabul edilmekle birlikte; Arafat ile arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı Abbas'ın istifa etmesi, Şaron'un barışı müzakere edecek muhatabı kalmadığı gerekçesiyle Gazze'den tek yanlı çekilme kararını açıklaması, Filistinli grupların İsrail askerlerini hedef alan saldırıları, İsrail'in Mart 2004'de Hamas lideri Şeyh Ahmet Yasin'i, Nisan 2004'de halefi Abdülaziz Rantisi'yi öldürmesi, Mayıs 2004'de Gazze'deki Refah mülteci kampına operasyon düzenlemesi, devam eden yerleşim faaliyetleri ve güvenlik/ayırım duvarı inşası¹¹⁸, Yol Haritası'nın uygulamaya geçirilmesini engellemiştir. Kasım 2004'de Arafat'ın ölümü ve Ocak 2005'de Abbas'ın Filistin Yönetimi Başkanlığına seçilmesi, Yol Haritası'nın uygulamaya geçirilebileceği beklentisini güçlendirmiştir. Şubat 2005'de Şarm El Şeyh Zirvesi'nde İntifada'nın sonlandırılmasının yanısıra, Yol Haritası'nın da başlatılması hedeflenmiş, ancak Filistin iç siyasetindeki gelişmeler, 2007 Annapolis Konferansı'na kadar buna izin vermemiştir.

2006'dan 2016'ya: Yeni Bir İntifada'ya Doğru mu?

2006 Filistin Yasama Konseyi seçimleri, Filistin için bir dönüm noktası olmuştur. İkinci İntifada'nın ardından gerçekleştirilen seçimler, 1996'da Hamas'ın Oslo sürecini boykot ederek katılmadığı seçimlerden sonra ilk kez yapılmaktaydı ve bu on yıllık süre, Oslo sürecinin günlük hayatlarında değişikliğe yol açmayıp,

¹¹⁸ 2002'de yapımına başlanan, 250 bin civarında Filistinliyi etkilemesi beklenen, Batı Şeria'da Yeşil Hat boyunca devam eden ve toplam uzunluğunun 720 km. olacağı belirtilen duvarın güvenlik amaçlı geçici bir tedbir olduğu, toprak ilhakının söz konusu olmadığı İsrail tarafından öne sürülmekte ise de yerleşimleri içine alması için hattan 20 km.kadar içeri girilmesi, Filistinlilerin topraklarının zorla kamulaştırılması gibi uygulamalar, Filistinlilerce yerleşimlerin tahkimi ve toprakların de facto ilhakı olarak görülmektedir. Bkz. Mehmet Emin Çağırın, "Filistin Duvarının Hukuki Mahiyeti ve Sonuçları Üzerine Uluslar Arası Adalet Divanı'nın İstisari Mütalaası", *Akademik Orta Doğru*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 57-58

sorunlarını arttırdığını, barışı sağlamadığını gören Filistin halkının, Filistin liderliğinin yolsuzlukları ve kötü yönetiminden de kaynaklanan hayal kırıklıkları, umutsuzlukları ve ağırlaşan yaşam koşullarıyla geçmişti. El Aksa İntifada'sında açığa çıkan bu tepkiler, İsrail'in misillemeleri, ekonomik ve sosyal hayatı felç eden uygulamalarıyla cevap bulmuştu. Yine de 2006 seçimlerini Hamas'ın kazanması beklenmedik bir gelişme olmuştur.

El Fetih, Filistin Yönetimi'nin kurulduğu 1994'den itibaren silahlı direnişi terk etmesini zorlayan Oslo hükümleri çerçevesinde Filistin'i yöneten bir iktidar partisi olarak, ulusal kurtuluş hareketi olma özelliğini ne kadar koruyacağı kriziyle karşı karşıya kalmıştır.¹¹⁹ Gelişmeler, El Fetih'in 1994-2000 arasında birinci, 2000-2005 arasında ise ikinci rolünü benimsediğini göstermektedir. El Fetih'in 2005'den sonra yoluna nasıl devam edeceği sorusu, Filistin'in barış müzakerelerine katılabilmesi için ileri sürülen şartlar çerçevesinde cevaplandırılmış, Abbas ılımlı kanadın temsilcisi olarak önce Başbakanlığa, sonra Devlet Başkanlığı'na seçilmiştir. Arafat'ın ölümünden sonra Abbas'ın yönetiminde reform yapma, Arafat'a bağlı kadroları tasfiye etme girişimleri itirazlarla karşılaşmıştır. Bu tartışmalar seçimler öncesinde aday listelerinin oluşturulmasına da yansımıştır. Esasen, yolsuzlukları nedeniyle popülaritesi azalmış, ikinci İntifada sırasında İsrail'in Filistin liderliğini hedef almasıyla hem siyasi otoritesi hem fiziksel gücü zayıflamış olan¹²⁰ El Fetih, genç kuşak-yaşlı kuşak, ılımlı-radikal, iç kadrolar-dış kadrolar gibi bölünmelerle girdiği seçimleri kaybetmiştir. El Fetih'in oy oranı Hamas'a yakın olmakla birlikte seçim

¹¹⁹ Graham Usher, "The Democratic Resistance: Hamas, Fatah and the Palestinian Elections", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 35, No. 3, Spring 2006, www.palestine-studies.org/jps/issue/139

¹²⁰ Serhat Erkmen, "Filistin'de İktidar Mücadelesi: Hamas-Fetih İlişkileri", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 2, Şubat 2009, s. 17

sisteminin özelliği de sonuçlarda etkili olmuştur.

Hamas ise barışın ya da anlamlı müzakerelerin ufukta olmadığına dair umutsuzluk, İntifada'nın zor yıllarında takdir edilen sosyal faaliyetleri ve silahlı direnişteki başarısı nedeniyle ön plana çıkmıştır.¹²¹ Filistin kamuoyunda, İsrail'in Gazze'den tek yanlı çekilmesinin Hamas'ın başarısı olduğu, El Fetih'in müzakerelerle yapamadığını, Hamas'ın direnişle sağladığı görüşü destek bulmuştur.

Seçimlerin sonucu El Fetih'in artık Filistin politikasındaki hâkim rolünü kaybettiğini, Filistin ulusal hareketinin bundan sonra iki politik güç tarafından yönlendirileceğini göstermiştir.¹²² ABD'nin bölgeyi demokratikleştirme misyonu açısından da sonuçlar oldukça "öğretici" olmuştur.

Ancak İsrail, silah bırakmadığı, daha önce yapılan anlaşmalara uymayı taahhüt etmediği ve İsrail'in varlığını tanımadığı sürece Hamas'ı muhatap kabul etmeyeceğini açıklamış ve Filistin Yönetimi'ne aktarmakta olduğu gümrük ve vergi gelirlerini kesmiştir. ABD ve AB'nin de aynı koşulları ileri sürerek yardımları durdurması, İsmail Haniye başkanlığındaki Hamas hükümetini zor durumda bırakmıştır. Maaşlarını alamayan El Fetih'e bağlı güvenlik güçlerinin aktif direnişi ve Hamas'ın bu silahlı grupları kontrol altına alma çabaları,¹²³ iktidarı kaybetmekten hoşnut olmayan El Fetih ile Hamas arasında çatışmaları başlatmıştır. Bu arada İsrail'in Gazze'ye misilleme saldırısı sırasında bir aileyi hedef alması üzerine Hamas ateşkesi bozmuş, İsrail'e girerek 2 askeri öldürüp 1 askeri de rehin almış ve İsrail Gazze'ye yeni bir kara harekâtı başlatmıştır. Kasım 2006'da yeniden ateşkes sağlanana kadar 450'den fazla Filistinli öldürülmüştür.

¹²¹ Usher, a.g.m.

¹²² Ibid.

¹²³ Erkmen, a.g.m., s.17

Öte yandan, Hamas ile El Fetih arasındaki çatışmaları sonlandırmak ve bir uzlaşmaya varılmasını sağlamak amacıyla Suudi Arabistan'ın girişimleriyle Mekke'de yapılan görüşmelerin olumlu sonuçlanması üzerine Hamas, El Fetih ve bağımsızlardan oluşan bir ulusal birlik hükümeti kurulmuş ve programında uluslararası kararlara ve FKÖ tarafından daha önce imzalanan anlaşmalara "saygı" duyacağını açıklamışsa da, bu program İsrail, ABD ve AB tarafından yetersiz bulunmuştur.

Birlik hükümeti kurulmasına rağmen, El Fetih ile Hamas arasındaki çatışmaların yeniden şiddetlenmesi üzerine bu kez Mısır devreye girmiş, ancak Hamas yüzlerce üyesinin Abbas'ın güvenlik güçlerince tutuklanmasını gerekçe göstererek görüşmelere katılmamıştır. Hamas, Haziran 2007'de Gazze'de yönetime el koyarak, El Fetih'e bağlı silahlı grupları tasfiye etmiştir. Bu gelişme üzerine Abbas, Hamas'ın silahlı kanadını yasa dışı ilan etmiş, ulusal birlik hükümetini feshetmiş ve Salam Fayyad başkanlığında bir olağanüstü hal hükümeti kurmuştur. Haniye'nin bu girişimi tanımadığını, ulusal birlik hükümetinin görevine devam ettiğini açıklamasıyla da, biri Gazze'deki Hamas, diğeri Batı Şeria'daki El Fetih hükümeti olmak üzere iki başlı bir yönetim ortaya çıkmıştır.¹²⁴

İsrail'in ve uluslararası toplumun Hamas'ın meşruiyetini tanınaması, El Fetih'in iktidarı bırakmak istememesi, Hamas'ın da şiddete başvurmadan kaçınmaması nedeniyle siyasi ve coğrafi bir bölünmeyle sonuçlanan bu iktidar mücadelesinde şüphesiz bazı ülkelerin bölgesel etkinlik kazanma arayışları da rol oynamıştır.

Fayyad hükümetinin kurulmasıyla ABD ve AB yardımları başlatma kararı almış, İsrail de vergi gelirlerini serbest bırakmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde Yol Haritası

¹²⁴ Ibid., s. 18

görüşmelerinin başlatılmasına karar verilerek, Kasım 2007'de Annapolis Konferansı gerçekleştirilmiştir.

Annapolis Konferansı, Ortadoğu'da giderek güçlenen Hamas-Hizbullah-İran-Suriye cephesi karşısında güç kaybeden tarafların (ABD-İsrail-ılımlı Arap rejimleri-Abbas) "suni bir barış havasına" ihtiyaç duymalarıyla bağlantılıdır.¹²⁵ Irak, Lübnan ve Filistin seçimleri İran'a yakın İslamcı grupların yükselişine tanık olmuş, İran'ın bölgede artan etkisi Suudi Arabistan başta olmak üzere Sünni Arap ülkelerinde endişe yaratmıştır. Filistin'deki iki başlılık karşısında Abbas'ın eli güçlendirilmek, İran'a mesaj verilmek amaçlanmaktadır. İçlerinde Suriye'nin de yer aldığı 49 ülke ve uluslararası kuruluş temsilcisini bir araya getiren konferansın tek somut sonucu, İsraili ve Filistinli liderler arasında doğrudan görüşmelere başlanması kararının alınması olmuştur. Görüşmelerin aralıksız sürdürülerek 2008 sona ermeden bir anlaşma yapılması öngörülmüştür. Taraflar Yol Haritası yükümlülüklerini derhal yerine getireceklerini bildirmiş, Yol Haritası'nın uygulanışını takip etmek üzere ABD, İsrail ve Filistin temsilcilerinin katılacağı bir mekanizma oluşturulmasına karar verilmiştir.

Abbas ile İsrail Başbakanı Ehud Olmert arasındaki doğrudan müzakereler Aralık 2007'de başlamış, ancak İsrail'in Gazze operasyonu, Doğu Kudüs'teki yerleşimleri genişletme kararı ve Mescid-i Aksa'daki kazı çalışmalarını yeniden başlatması nedeniyle bir sonuca varılmadan kesilmiştir.¹²⁶

İsrail'in Gazze operasyonundan sonra Hamas-El Fetih görüşmeleri Kahire'de yeniden başlamış, Mart 2009'da Fayyad yeni bir ulusal birlik hükümeti kurulabilmesi için

istifa etmiş, ancak yine uzlaşma sağlanamamıştır. Bu arada, Abbas'ın dört yıllık görev süresinin Ocak 2009'da sona ermesi ve Devlet Başkanlığı seçimlerinin 2010'daki genel seçimlerle birleştirilip yapılması önerisi, Hamas'ın Abbas'ın Devlet Başkanlığının meşruiyetini sorgulamasına yol açarak, yeni bir gerginlik yaratmış, sonuçta Hamas, seçimlerin birleştirilmesini kabul etmemekle birlikte, Abbas'ın Devlet Başkanlığını tanımaya devam edeceğini açıklamıştır.

2009'da yeni ABD Başkanı Barack Obama göreve geldiğinde Filistinliler arasındaki bölünmüşlük, İsrail-Filistin sürecindeki durgunluk ve Filistin topraklarındaki gerginlik devam etmekteydi. Obama, selefi Bush'un bölgede bıraktığı olumsuz izleri silmek, Irak ve Afganistan'daki ABD askerlerini çekmek, Arap ve İslam dünyasına yeni bir açılım yapmak amacındaydı. Göreve başladıktan sonra Nisan 2009'da Türkiye'yi, Haziran 2009'da Mısır'ı ziyaret ederek, ABD'nin İslam dünyasıyla bir savaşta olmadığı mesajını vermiş ve daha önceki ABD başkanlarının yaptığı gibi, ABD'nin imajını düzeltmek için önce Filistin sorununa el atmıştır. Bu çerçevede Obama, barış sürecindeki durgunluğu sona erdirmek amacıyla İsrail ile Filistin arasında önce dolaylı görüşmeleri başlatmış, Başbakan Netanyahu'yu yerleşim faaliyetlerini 10 ay süreyle dondurmaya ikna etmiş (Netanyahu Kudüs hariç olmak üzere bu teklifi kabul etmiştir), bunun ardından Eylül 2010'da doğrudan görüşmelerin yapılması kararlaştırılmıştır.

Ancak, Netanyahu'nun Eylül sonunda sona erecek moratoryumun süresini uzatmayı kabul etmemesi üzerine görüşmeler askıya alınmıştır. Obama yönetimi ile İsrail arasındaki ilişkiler bu gelişmeyle birlikte olumsuz bir trende girecek, 2010 sonundan itibaren bölgeyi sarsmaya başlayan Arap baharı sürecindeki

¹²⁵ Fatma Tunç Yaşar-Sevinç Alkan Özcan-Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İsrail Gerçeğine Filistin*, 7.b., İHH Kitap, İstanbul, 2010, s. 91

¹²⁶ Ibid., s. 93

farklı yaklaşımlar, ilişkileri daha da gerginleştirecektir.

Aralık 2010'da Tunus'ta başlayıp, kısa zamanda Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yayılan, Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de iktidar değişikliklerine, Suriye'de ise uzun ve kanlı bir iç savaşa yol açan Arap baharı protestoları; "işsizliğe, enflasyona, siyasi yozlaşmaya, diktatörlüğe, suiistimale ve kötü yaşam koşullarına tepki olarak doğdu...sosyal ortamlar, cep telefonları ve TV gibi kolay ulaşılabilir teknoloji sayesinde hızla yayıldı. Bunları kullananlar, orta sınıfların dünyayı bilen ve hallerinden şikâyetçi olan eğitilmiş, özellikle de genç kesimleriydi."¹²⁷

Arap baharının bölgede yarattığı atmosfer Filistin'i de etkilemiş, Hamas ve El Fetih'i, uzun sürmese de, uzlaşma noktasına getirmiştir. Hüsnü Mübarek yönetimine karşı ayaklanan Mısırlılarla dayanışma amacıyla Gazze ve Batı Şeria'da yapılan gösteriler, Filistin liderliğinde reform ve Hamas ile El Fetih'in aralarındaki mücadeleyi bırakarak birleşmesi çağrılarında dönüşmüş,¹²⁸ kısa süre önce Mübarek'in devrilmesine şahit olan Hamas ve El Fetih yöneticileri bu talebi dikkate almak zorunda kalmışlardır. Suriye'de başlayan ayaklanmada muhalefetten yan tavır alan Hamas'ın Suriye rejiminin, Mübarek'in devrilmesiyle de El Fetih'in Mısır'ın desteğinden yoksun kalması, tarafları uzlaşmaya yönelten bir başka faktör olmuştur. Ayrıca Hamas'ın 2008-2009 İsrail operasyonundan beri Gazze'deki insani ve ekonomik durumdaki bozulma nedeniyle popülaritesi azalmakta, El Fetih de bir yandan Abbas yönetiminin meşruiyet sorunları, bir yandan da Ocak 2011'de El Cezire/Guardian tarafından

yayınlanan Filistin Kağıtlarında (Palestine Papers) İsrail'e kaşı mülteci sorunu ve toprak değişimi konularında tavize hazır olduğunun ortaya çıkması nedeniyle halk nezdinde itibar kaybetmekteydi.¹²⁹

Mayıs 2011'de Mısır yönetiminin arabuluculuğuyla Kahire'de yapılan Hamas-El Fetih görüşmelerinde; bir seçim hükümeti kurulması, 2012'de başkanlık ve meclis seçimlerinin yapılması ve ortak güvenlik komitesi teşkil edilmesi kararlaştırılmış, Hamas'ın FKÖ'ye girmesine izin verilmiştir. Başbakanın kim olacağı ve Hamas'ın uluslararası toplumun koşullarını reddetmesi üzerine görüşmeler yine sonuçsuz kalmıştır. Görünürdeki anlaşmazlık nedenleri bunlar olmakla birlikte, İsrail'in Abbas'ı, ya İsrail ya da Hamas ile barışı tercih etmesi konusunda uyarıp, vergi gelirlerini ödememekle tehdit etmesinin, El Fetih'in geri adım atmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan anlaşma, Hamas içinde de tartışmalara yol açmış, Mısır'da Müslüman Kardeşler Örgütü (MKÖ)'nün yükselişinin Gazze'deki Hamas hükümeti için daha uygun şartlar yaratacağı düşüncesindeki Haniye, anlaşmayı zamansız bularak eleştirmiştir. Bu anlaşmazlık, El Fetih ile anlaşmanın mimarı olan Hamas'ın Siyasi Büro Şefi Halid El Meşal'in 16 yıldır sürdürdüğü görevinden ayrılacağını duyurmasıyla belirginleşmiştir.¹³⁰

Filistin iç siyasetindeki gelişmeler, Mısır'da Arap baharının yarattığı siyasi sonuçlardan ve İsrail-Mısır ilişkilerindeki yeni eğilimlerden doğrudan doğruya etkilenmiştir. Mübarek'in devrilmesinden sonra başa geçen geçiş hükümetinin kamuoyunun taleplerine karşı daha duyarlı bir yaklaşım benimsemesi, Mısır'ın Gazze konusundaki politikasını gözden geçirmesine neden olmuştur. Gazze'ye uygulanan ablukanın gevşetilmesi, Refah

¹²⁷ Baskın Oran, "Arap Baharı", Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası...*, s. 51

¹²⁸ Nicola Pratt, "The Arab Spring and the Israel-Palestine Conflict: Settler Colonialism and Resistance in the Midst of Geopolitical Upheavals", *Ortadoğu Etütleri*, Vol.5, No.1, July 2013, s. 12, 13 amazonaws.com/academia.edu.documents/32823869/fin_al_arab_spring_and_israel_palestine.pdf

¹²⁹ Andrea Dessi, "Israel and Palestinians After the Arab Spring: No Time for Peace", *Instituto Affari Internazionali*, IAI Working Papers 12/16-May 2012, pubblicazioni.iai.it/pdf/DocIAI/iaiw1216.pdf

¹³⁰ Ibid.

geçişinin açılması, Haniye'nin bölge ülkelerini ziyaretine imkan tanınması, Hamas üzerindeki baskıyı azaltmıştır.

Sina'dan İsrail'e gerçekleştirilen terör eylemlerinden sonra İsrail güvenlik güçlerinin sınırı geçerek, 5 Mısır polisini –yanlışlıkla- öldürmesinin ardından İsrail Büyükelçiliği önünde başlayan protesto gösterileri, Büyükelçiliğin tahliyesine yol açmış, İsrail-Mısır ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Yeni yönetimin İran ve Hizbullah ile iyi ilişkiler kurmayı amaçladığını gösteren işaretler ve Hamas ile El Fetih'i uzlaştırma girişimleri İsrail'de rahatsızlık yaratmıştır. İsrail için endişe verici bir başka gelişme, İsrail-Mısır barış antlaşmasının iptali veya revize edilmesi konusunda Mısır kamuoyunda yaşanan tartışmalar olmuştur. Bu tartışmalar, İsrail karşıtlığının sadece İslamcı kesimlerde değil, farklı politik görüşlerdeki Mısırlılarda da yaygın olduğunu göstermiştir.

Arap baharını başından itibaren kaygıyla izleyen, anti-demokratik, anti-liberal, İsrail ve Batı karşıtı İslamcı bir dalga olarak nitelendiren İsrail, özellikle barış anlaşmaları imzaladığı Mısır ve Ürdün'de MKÖ'nün etkinlik kazanmasından endişe duymuştur. Arap baharının bölgede yarattığı belirsizlik ve kaosu güvenliğine tehdit olarak gören İsrail, Arap demokrasilerinin politik İslamın yükselişine yol açacağını değerlendirmekteydi. Hamas, Hizbullah ve İran ile olan tecrübeleri İsrail'e yönelik İslamcı düşmanlığın kanıtlarıydı ve bölgede başka İslamcı partilerin iktidara gelmesi İsrail için çok büyük problemler yaratabilirdi.¹³¹

İsrail, ABD'ye karşı yıllarca kullandığı, diktatörlüklerle kaplı bir denizde demokrasi adası olduğu, demokrasinin gerçek bir barış için hayati olduğu¹³² görüşünü Arap baharıyla birlikte bir kenara bırakmışa

benzemektedir. Esasen barış anlaşmalarını diktatörlüklerle imzalayan ve bu rejimlerin, halklarının duyarlılıklarını dikkate almaması sayesinde ciddi bir tehdide maruz kalmadan güvenliğini sağlayan İsrail, değişimden değil, statükodan yanadır.¹³³ Suriye'de dahi kendisine karşı Hamas'ı ve Hizbullah'ı destekleyen, İran ile yakın ilişkileri olan baba-oğul “diktatör” Esad'ların, İsrail ile açık bir çatışmaya girmekten kaçınarak ve gerektiğinde İsrail karşıtı grupları kontrol ederek “konuşulmayan kurallar” çerçevesinde yürüttüğü ilişkilerin İsrail için önemi büyüktür, bir rejim değişikliği bu kuralları bilmeyen ve halkın sesine daha fazla kulak veren bir hükümeti iktidara getirebilirdi.¹³⁴

İsrail, İslamcıların iktidara gelmesinden kaygı duyduğunu belirtse de, gerçekte halkın taleplerine duyarlılık gösterecek demokratik yönetimlerin iş başına gelmesinden endişe etmektedir. Arap baharı İsrail'i, bölgedeki ve Filistin topraklarındaki uygulamalarına gözlerini kapamayan Arap kamuoyu ile karşı karşıya getirmiştir.

İsrail Arap baharıyla birlikte barış süreci konusunda “bekle-gör” yaklaşımını benimsemiş, muhataplarının bir gecede değişebileceği bir ortamda barış için risk almak istememiştir.¹³⁵ Ayrıca Filistinli liderler de Arap baharının rüzgârından etkilenmişlerdir ve İsrail'e karşı daha az uzlaşıcı olmaları beklenmektedir. Bu koşullarda İsrail-Filistin müzakereleri üç yıl boyunca kesilmiş, uluslararası kamuoyunun dikkatinin Arap baharı nedeniyle Filistin sorunundan uzaklaşması, İsrail'e yerleşim faaliyetlerini ve ayırım duvarının inşasını – Filistinlilerin evlerini yıkararak ve topraklarına el koyarak- sürdürme imkânını vermiştir.

Filistin yönetimi, Hamas ile uzlaşma girişimlerinin sonuçsuz kalması, İsrail ile

¹³¹ Ibid.

¹³² Daniel Byman, “Israel's Pessimistic View of the Arab Spring”, *The Washington Quarterly*, Vol.34, No.3, 2011

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid

¹³⁵ Ibid.

barış müzakerelerinin kesilmesi ve Arap baharının Filistin’de de harekete geçirdiği reform taleplerinin baskısı karşısında uluslararası alandaki girişimlerine ağırlık vermeye başlamış, BM’de Filistin devletinin tanınması çabalarına yoğunlaşmıştır. BM Güvenlik Konseyi’nden ABD vetosu nedeniyle böyle bir karar çıkarmak mümkün olmamışsa da, BM Genel Kurulu Kasım 2012 sonunda Filistin’e gözlemci devlet statüsü tanımıştır.¹³⁶

Obama’nın Kasım 2012’de yeniden başkan seçilmesinden sonra ABD, İsrail-Filistin müzakereleri için girişimlerini yoğunlaştırmış, Temmuz 2013’de doğrudan görüşmelerin başlatılmasına karar verilmiştir. Nisan 2014’e kadar devam eden müzakereler, İsrail’in; yerleşim faaliyetlerini sürdürmesi, Filistin devleti için 1967 sınırlarına itiraz etmesi ve Filistinli tutukluları serbest bırakmayı reddetmesi nedeniyle yine neticesiz kalmıştır.

Obama, görev süresi boyunca iki kez tarafları doğrudan görüşmeler için bir araya getirmiş, iki görüşmeden de sonuç alınamamıştır. Görüşmelerin tıkanmasında ana neden olan İsrail’in Batı Şeria ve Doğu Kudüs’teki yerleşim faaliyetleri, daha önceki ABD yönetimlerinin de karşı çıktığı bir husus olmakla birlikte, Obama buna uzaktan bakmaktansa süreci etkileyen ana unsur

olarak görmüş ve Filistinliler için konunun yaşamsal önemini anlamaya başlamıştır.¹³⁷

Filistinliler geçmişte yerleşim faaliyetleri devam ederken İsrail ile müzakerelerde bulunmuşlardır, ama artık bu genişlemenin müstakbel Filistin devletinin en elverişli arazilerini giderek “yuttuğunu” görmekte ve bu konuda daha katı bir tutum takınmaktadırlar. Obama yönetimi bu nedenle İsrail’e baskısını arttırmakta, Netanyahu ise yerleşim faaliyetlerine rağmen, geçmişte yapılan görüşmelerde ilerleme sağlandığını belirterek buna karşı çıkmaktadır.¹³⁸

Diğer yandan, İsrail-Filistin anlaşmazlığının; Arap ve Müslüman kamuoyunu radikalize ettiği, ABD karşıtı militanlara eylemleri için gerekçe sağladığı, ılımlı rejimlerin Batı yanlısı politikalara destek vermelerini engellediği, İran’ın anlaşmazlığı kendi bölgesel amaçları için istismar ettiği hususları, ABD diplomatik ve askeri çevrelerinde kabul gören bir yaklaşımdır ve anlaşmazlığın çözülememesinin ABD’nin Ortadoğu’daki çıkarlarına zarar verdiği yolunda geniş bir görüş birliği bulunmaktadır.¹³⁹

İsrail ise çözüm yolunda hızla hareket etse bile, bunun Ortadoğu’da olumlu bir etki yaratacağına inanmamakta, bölgesel meselelerle Filistin problemi arasındaki bağlantıyı kabul etmemektedir, çoğu İsraili için Filistin ile anlaşmazlıkları bölgesel sorunların nedeni değil, sonucudur.¹⁴⁰

Obama’nın, anlaşmazlığın çözümünde ABD’nin ulusal güvenlik çıkarı bulunduğu düşüncesi, Filistin devletini stratejik bir gereklilik olarak gördüğü şeklinde yorumlanabilecekken, İsrail teoride

¹³⁶ İsrail’in barış görüşmelerindeki uzlaşmaz tutumu nedeniyle uluslararası toplum Filistin devletinin tanınması konusunda çeşitli adımlar atmış, İsveç Filistin devletini tanıırken, İngiltere, İrlanda, İspanya, Fransa, Portekiz ve Lüksemburg parlamentoları ile Avrupa Parlamentosu’nda Filistin devletinin tanınması yönünde teşvik edici kararlar alınmış, ayrıca Filistin, 18 uluslararası kuruluş ve sözleşmeye katılım belgelerini imzalamıştır. Ancak, işgalin bir takvim içinde sonlandırılması ve iki devletli çözümün sağlanması amacıyla bir BM Güvenlik Konseyi kararı çıkarılması yine ABD’nin vetosu nedeniyle mümkün olmamıştır. Bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Ortadoğu Barış Süreci”, mfa.gov.tr.

¹³⁷ Dox Waxman, “The Real Problem in U.S.-Israeli Relations”, *The Washington Quarterly*, Vol.35, No.2, Spring 2012, s. 75

¹³⁸ *Ibid.*, s.76

¹³⁹ *Ibid.*, s. 77.78

¹⁴⁰ *Ibid.*, s. 78

desteklese de bir Filistin devletinin yakın zamanda ortaya çıkmasını görmeye istekli değildir. Netanyahu, kısa vadede böyle bir devletin Hamas'ın (dolayısıyla İran'ın) kontrolüne girebileceği görüşündedir. Netanyahu ve pek çok İsraili asker-sivil yönetici için bir Filistin devletinin kurulmasına izin vermek tehlikeli bir oyundur.¹⁴¹

ABD ile İsrail arasında Obama döneminde anlaşmazlık yaratan diğer konular, İsrail'in kendisine karşı yaşamsal tehdit olarak gördüğü İran'ın nükleer programı konusunda Obama yönetiminin uzlaşmacı bir tutum izlemesi ve Arap baharında değişimden yana bir tavır takınması olmuştur. Aslında iki konu birbirleriyle bağlantılı olup, doğrudan doğruya İsrail'in güvenliğini ilgilendirmektedir. İsrail, Arap baharının yeni İranlar yaratmasından endişe etmekte, ABD'nin Mübarek'in devrilmesine izin vermekle İsrail'i İran'a karşı önemli bir müttefikten yoksun bıraktığını düşünmektedir. Suriye'de ise ABD'nin muhalefeti desteklemekle birlikte kararlı bir liderlik gösteremediği, İran'ın etkisinin artmasına, ülkenin kaosa sürüklenmesine, IŞİD'in bölgede fiili hakimiyet alanları tesis etmesine yol açıldığı kaygıları mevcuttur. İsrail'in Suriye'deki istikrarsızlıktan şikayetçi olmakla birlikte, bu durumdan çıkarları doğrultusunda yararlanabileceğini gösteren somut bir örnek, Netanyahu'nun Nisan 2016'da, uluslararası toplumun İsrail'in Golan'daki hakimiyetini tanıması vaktinin geldiğini açıklaması olmuştur.

Bununla birlikte bölgedeki istikrarsızlıktan kendi politikalarını sorumlu görmeyen İsrail, geleceğini öngöremediği bir bölgede, geleceğini öngöremediği liderlerle barış yaparak güvenliğini riske atmak istememektedir. Kaldı ki, Filistin topraklarında gerginlik ve eylemler de devam etmektedir.

İsrail'in Haziran 2014'de, üç yerleşimcinin kaçırılıp öldürülmesinden Hamas'ı sorumlu tutarak başlattığı Batı Şeria ve Gazze'ye yönelik operasyonlar gerginliği yeniden tırmandırmıştır. Ekim 2015'de yerleşimcilerin Nablus'ta Filistinli bir ailenin evini kundaklamasıyla başlayan, Filistinlilerin yerleşimcilere saldırılarıyla gelişen, yerleşimcilerin Mescid-i Aksa'ya İsrail askerlerinin koruması altında provokatif ziyaretleriyle tırmanan olaylar yeni bir İntifada'nın işaretlerini vermektedir.

Haziran 2014'de Rami Hamdallah başkanlığında kurulan ulusal birlik hükümeti hem Hamas'ı hem El Fetih'i temsil etmesine rağmen, iki örgüt arasındaki düşmanlık tam anlamıyla giderilememiş, Hamas Gazze'de kontrolünü sürdürmüş, Filistin Yönetimi'nin Gazze'de otoritesini tesis etmesi mümkün olmamıştır. Bu durum El Fetih içinde bazı kesimleri, Gazze'nin güç kullanılarak ele geçirilmesi düşüncesine götürmüş ve yeni bir iç çatışma tehlikesini gündeme getirmiştir.

Filistin'deki gerginlik, barış müzakerelerindeki durgunluk ve Başkanlık seçimlerine hazırlanan ABD'nin yeni bir girişimde bulunmaya isteksiz olması, uzun süredir barış sürecinde doğrudan inisiyatif almayan Avrupa ülkelerini harekete geçirmiştir. Yeni barış girişiminin, Avrupa'da en fazla IŞİD eylemine maruz kalan ve yoğun bir Afrika kökenli Müslüman nüfusa sahip olan Fransa'dan gelmiş olması, İsrail-Filistin anlaşmazlığının çözülmemesinin, radikalizmi arttırdığı ve terör eylemlerine gerekçe sağladığı anlayışını ortaya koyması bakımından dikkati çekmektedir.

Fransa'nın, yaşayabilir ve öngörülebilir bir barış perspektifinin yokluğunda, Filistin Yönetimi'nin çökmesi, Abbas'ın politik hayatının sona ermesi ve yeni bir silahlı İntifada'nın başlaması ihtimalinden endişe duyması da girişimin başlatılmasında etkili olmuştur.

¹⁴¹ Ibid., s.78

Fransa, barış girişimini; İsrail ve Filistin topraklarındaki durumun, müzakerelerle ilgili beklentilerin ortadan kalkmış olması nedeniyle kötüleştiğini dikkate alarak başlattığını, iki devletli çözümün, özellikle devam eden yerleşim faaliyetleri yüzünden tehdit altında olduğunu belirtmekte, uluslararası toplumu, barış sürecinin yeniden başlatılmasını aktif olarak desteklemesi için harekete geçirmeyi hedeflediğini kaydederek, bir uluslararası konferans çağrısında bulunmaktadır.¹⁴²

3 Haziran 2016'da, ABD dâhil, 28 ülke ve uluslararası kuruluş temsilcisinin katılımıyla Paris'te yapılan toplantıda, katılımcıların İsrail-Filistin anlaşmazlığına kapsamlı, kalıcı ve adil bir çözüme desteklerini teyit ettikleri, Fransa'nın uluslararası konferans düzenlenmesi çabalarını takdirle karşıladıkları belirtilmiştir. Uluslararası konferans önerisine tam destek bildirilmemesinin, ABD'nin, doğrudan görüşmeler dışındaki alternatifleri kabul etmeyen İsrail'in tutumunu dikkate almasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede, AB'nin devreye girerek, Fransa'nın teklifini de kapsayacak şekilde görüşmelerin ikili ve çok taraflı yapılmasını öngören yeni bir formatla ve Dörtlü'nün Temmuz 2016'da yayınlanan raporu temelinde bir konferans düzenlenmesi önerisini gündeme getirdiği görülmüştür. Buna göre, konferans marjında, sadece İsrail ve Filistin'in katılacağı ikili komite, Quartet raporunu esas alarak nihai statü konuları dâhil temel meseleler üzerinde çalışacak, ikili komite toplantılarının ardından da çok taraflı görüşmelerle Arap ülkeleri ile İsrail arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik bölgesel işbirliği konuları ele

alınacaktır.¹⁴³ Konferansın ABD'deki başkanlık seçimlerinden sonra, ancak 2016 yılı bitmeden önce yapılması düşünülmektedir. AB girişiminin, "teröre karşı bir stratejinin unsuru" olarak sunulması, AB'yi harekete geçiren temel motifin de artan terör endişesi olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte ABD'nin aktif rol üstlenmediği bu girişimin başarılı olma ihtimali güçlü görünmemektedir. Ayrıca konferansta temel alınması istenen Quartet raporu hem İsrail hem Filistin tarafından reddedilmiştir. Raporda, iki devlet çözümünü engelleyen genişlemeci bir yerleşim politikası izlediği belirtilen İsrail, özellikle Batı Şeria'nın %60'ını oluşturan C Bölgesi'ndeki de facto ilhak politikası nedeniyle eleştirilmektedir. Filistin'e şiddeti durdurma çağrısı yapılan raporda sadece Hamas'ın eylemlerine değil, Filistin Yönetimi'nin de şiddeti teşvik edici uygulamalarına yer verilmiş ve İsrail'e 1967 öncesi sınırlara dönme çağrısı yapılmamış olması, Abbas yönetiminin tepkisine yol açmış, gelecek görüşmeler için raporun temel alınmasının kabul edilemeyeceği açıklanmıştır.¹⁴⁴

Bu şartlarda yeni girişimin başarılı olmasını beklemek gerçekçi görünmemektedir. Mevcut konjonktür barıştan ziyade yeni çatışmalara işaret etmektedir.

¹⁴² "Initiative for the Middle East Peace Process", www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/israel-palestinian-territories/peace-process/article/understanding-the-issues

¹⁴³ "EU to Push Forward with Two-State Conference with or without Washington", www.al-monitor.com/pulse/contents/articles/originals/2016/07/international-conference-paris-initiative-eu-us-president.html

¹⁴⁴ "EU to Push Israel-Palestine Peace Process as Quartet Report Flops", www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/07/israel-palestine-eu-road-map-for-two-state-conference.html

Sonuç

İsrail’de -en azından belli kesimlerde- daha en başından itibaren İsrail devletinin bütün Filistin topraklarında kurulması gerektiğine ilişkin bir düşünce var olmuştur. İsrail devleti kurulduktan sonra Arap nüfusu topraklarından çıkartmaya yönelik uygulamalar, Yahudi ulusuna dayanan bir Yahudi devleti yaratılması amacını göstermiştir. Arap-İsrail savaşları sonunda ortaya çıkan Filistin topraklarının işgali, İsrail’e tüm Filistin’de hâkimiyet sağlama imkânını vermiştir. Bu toprakların iade edilmemesi gerektiğini savunanlar, yalnızca tarihi ve dini düşüncelerle değil, güvenlik kaygıları ve stratejik çıkarlar doğrultusunda hareket etmişlerdir. Arap ülkeleri ile savaş durumunun devam etmesi, Filistin gerilla örgütlerinin saldırıları, içerdeki direnişler, ülke topraklarının küçüklüğünün, savunulmasında yarattığı zorluklar, İsrail’i iki yönlü bir politikaya yöneltmiştir. İsrail, güçlü bir orduya sahip olmak suretiyle Arap ülkelerinden, sınırlı özerklik verip, “iyi huylu” yerel yöneticiler vasıtasıyla yönetmek suretiyle de, Filistin topraklarından gelecek tehditleri önlemeyi amaçlamıştır.

Bu çerçevede, silahlı mücadele seçeneğini bırakıp İsrail’i tanıyan FKÖ’nün meşru muhatap kabul edilmesi ve Filistin’i yönetmesine –sınırlı ölçülerde- imkân tanınması, esas itibarıyla İsrail’in birinci İntifada’yla yükselen güvenlik kaygılarının bir sonucudur. Ancak Filistinliler barış stratejik bir tercih olarak belirlerken, İsrail’in bunu sadece gerektiğinde başvurulacak seçeneklerden birisi olarak görmesi, sorunun temelini oluşturmaktadır.

“Önce güvenlik” anlayışı ve barış müzakerelerinin öncelikle bunu sağlayacak bir araç olarak görülmesi, Oslo sürecinin başarısızlığa uğramasında ana etken olmuş, barış umutlarının sönmesi, ikinci İntifada’ya giden yolu açmıştır. İkinci İntifada’nın özellikle İsrail şehirlerini ve İsraili sivilleri hedef alması, uluslararası kamuoyunda

Filistinlilere birinci İntifada’nın sağladığı sempatiyi yok etmiş, 11 Eylül sonrası “terörle savaş” yaklaşımının hâkim olduğu bir dünyada, işgale karşı direniş eylemleri olmaktan ziyade, terör eylemleri olarak nitelendirilmiştir. İkinci İntifada’nın bu anlamda en önemli ve uzun vadeli sonucu, İsrail kamuoyunda barışa duyulan inancı zayıflatmış olmasıdır. İkinci İntifada, İsrail’in, Filistinlilerle yolları ayırma, uluslararası hukuka, barış müzakerelerine, baskılara aldırmandan kendi yolunu çizme anlayışını daha da güçlendirmiştir. 10 yıla yakın bir süredir devam eden Yol Haritası görüşmelerinden bir sonuç alınamaması, bu anlayış ile yakından bağlantılıdır. İsrail’de aşırı sağın, Filistin’de ise Hamas’ın yükselişe geçtiği, her iki tarafta da radikalleşme eğiliminin güçlendiği bu döneme, Filistin’de iç siyasi bölünme ve çatışmalar eşlik etmiştir.

2010’dan itibaren başlayan Arap baharıyla bir taraftan baskıcı yönetimler yıkılırken İslamcı parti ve hareketlerin güç kazanması, diğer yandan kontrol edilemeyen bir kaos ortamının doğması, İsrail’in güvenlik kaygılarını en üst noktaya çıkarmıştır. ABD’nin değişimden yana tutumu, statükocu İsrail’in tepkisini arttırmış, barış müzakerelerinin başlatılması, yerleşim faaliyetlerinin durdurulması taleplerine karşı çıkmasına yol açmıştır. Bu yönüyle Arap baharı, İsrail’in uzlaşmaz tutumuna gerekçe sağlamış, tek yanlı politikalarına hız kazandırma fırsatı yaratmıştır.

Filistinliler, İsrail ile uzlaşamayacağı noktasına gelmiş olsalar da başka seçenekleri olmadığını görmekte, İsrail’i barışa zorlamak için uluslararası toplumun işbirliğini aramaktadırlar. Bu arayış Avrupa’dan karşılık bulmuş, yeni bir barış girişimiyle Yol Haritası’nın canlandırılması hedeflenmiş görünmektedir. Ancak, ABD’nin desteği olmadan böyle bir girişimin başarılı olacağına kimse inanmamaktadır.

Bariş müzakereleri belki de güçlü ile güçsüzün aynı şartlarda masaya oturtulmasındaki ısrar nedeniyle başarılı olamamaktadır. İsrail'in ilhak politikası, çözümün önündeki engel olarak masaya konulmakta, ancak bu politikanın Filistinlilerle yapılacak doğrudan müzakerelerle sonlandırılacağı zannedilmektedir. Oysa, "sahadaki gerçekleri" eninde sonunda Filistinlilere kabul ettireceğini düşünen İsrail için müzakereler sadece fiili durumu hukukileştirme aracı olarak görülmektedir. Bu şartlar altında, Filistinliler bakımından barış için umutlu olmayı gerektirecek bir durum yoktur, üçüncü, dördüncü İntifadalarla hayatlarına devam edeceklerdir.

Kaynakça

Aras, Bülent, *Filistin-İsrail Bariş Süreci ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997
Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Cilt :1, 7.b., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991
Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
Arı, Tayyar, "Filistin'de Kalıcı Bariş Mümkün mü?", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 2, Sayı 1, 2007
Best, Antony-Hanhimöki, Jussi M.-Maioro, Joseph A.-Schulze Kirsten E., *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi* (Çev. Taciser Ulaş Belge), Siyasal Kitapevi, Ankara 2012
"Birleşmiş Milletler ve Bariş Arayışı", unicankara.org.tr
Daniel Byman, "Israel's Pessimistic View of the Arab Spring", *The Washington Quarterly*, Vol. 34, No. 3, 2011
Cleveland William L., *Modern Ortadoğu Tarihi* (Çev. Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2008
Çağırın, Mehmet Emin, "Filistin Duvarının Hukuki Mahiyeti ve Sonuçları Üzerine Uluslar Arası Adalet Divanı'nın İstişari

Mütalaası", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 1, Sayı 1, 2006
Dessi, Andrea, "Israel and Palestinians After the Arab Spring: No Time for Peace", *Instituto Affari Internazionali*, IAI Working Papers 12/16-May 2012, pubblicazioni.iai.it/pdf/DocIAI/iaiw1216.pdf
Elgindy, Khaled, "The Middle East Quartet: A Post Mortem", The Saban Center for Middle East Policy at Brookings, Analysis Paper, Number 25, February 2012
Erkmen, Serhat, "Filistin'de İktidar Mücadelesi: Hamas-Fetih İlişkileri", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 2, Şubat 2009
"EU to Push Forward with Two-State Conference with or without Washington", www.al-monitor.com/pulse/contents/articles/originals/2016/07/international-conference-paris-initiative-eu-us-president.html
"EU to Push Israel-Palestine Peace Process as Quartet Report Flops", www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/07/israel-palestine-eu-road-map-for-two-state-conference.html
Fahredden, Münir-Çalışkan, Koray, "Yeni İntifada ve Filistin Sorununun Kısa Tarihi", *Birikim*, Sayı 140, Aralık 2000, www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4188/yeni-intifada-ve-filistin-sorununun-kisa-tarihi
"Initiative for the Middle East Peace Process", www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/israel-palestinian-territories/peace-process/article/understanding-the-issues
Klein, Robert-Ansell-Brauer, Gila, "History of the Disengagement Plan", *The Jewish Agency for Israel*, 07 Nov. 2005, www.jewishagency.org
Khouri, Fred. J., *The Arap-Israeli Dilemma*, Syracuse University Press, New York, 1985
Kürkçüoğlu, Ömer, *Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982
Lewis, Bernard, *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi* (Çev. Selen Y. Kölay), 11.b., Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2015

Oran, Baskın, “Arap Baharı”, Oran, Baskın (Ed.), *Türk Dış Politikası- Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III. 2001-2012)*, 2.b., İletişim Yayınları, Ankara, 2013

Pratt, Nicola, “The Arab Spring and the Israel-Palestine Conflict: Settler Colonialism and Resistance in the Midst of Geopolitical Upheavals”, *Ortadoğu Etütleri*, Vol.5, No.1, July 2013

amazonaws.com/academia.edu.documents/32823869/final_arab_spring_and_israel_pal_estine.pdf

“Road Map”, www.un.org

Said, Edward W., “Oslo’nun Sonu”, *Birikim*, Sayı 140, Aralık 2000, www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4193/oslo-nun-sonu

Şahin, Mehmet, “Bitmeyen Senfoni: Ortadoğu Barış Süreci”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 22, Ekim 2010

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Ortadoğu Barış Süreci”, mfa.gov.tr.

Usher, Graham, “The Democratic Resistance: Hamas, Fatah and the Palestinian Elections”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 35, No. 3, Spring 2006, www.palestine-studies.org/jps/issue/139

Yaşar Fatma Tunç - Alkan Özcan Sevinç - Kor Zahide Tuba, *Siyonizm Düşünden İsrail Gerçeğine Filistin*, 7.b., İHH Kitap, İstanbul, 2010

Yeşilyurt, Nuri, “İkinci İntifada Sonrası Filistin Sorunu ve Barış Süreci (2001-2011)”, Oran, Baskın (Ed.) *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III. 2001-2012)*, 2.b., İletişim Yayınları, Ankara, 2013

Yılmaz Şahin Türel, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, 4.b., Barış Kitap, Ankara, 2016

Waxman, Dox, “The Real Problem in U.S.-Israeli Relations”, *The Washington Quarterly*, Vol.35, No.2, Spring 2012